

Eldresenter på ukjent vei

Flerkulturelle møter mellom eldre mennesker

BJØRG MOEN

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring
NOVA Rapport 16/2002

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) ble opprettet i 1996 og er et statlig forvaltningsorgan med særskilte fullmakter. Instituttet er administrativt underlagt Utdannings- og forskningsdepartementet (UFD).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferdssamfunnets tiltak og tjenester.

Instituttet har et særlig ansvar for å

- utføre forskning om sosiale problemer, offentlige tjenester og overføringsordninger
- ivareta og videreutvikle forskning om familie, barn og unge og deres oppvekstvilkår
- ivareta og videreutvikle forskning, forsøks- og utviklingsarbeid med særlig vekt på utsatte grupper og barnevernets temaer, målgrupper og organisering
- ivareta og videreutvikle gerontologisk forskning og forsøksvirksomhet, herunder også gerontologien som tverrfaglig vitenskap

Instituttet skal sammenholde innsikt fra ulike fagområder for å belyse problemene i et helhetlig og tverrfaglig perspektiv.

© Norsk institutt for forskning om oppvekst,
velferd og aldring (NOVA) 2002
NOVA – Norwegian Social Research

ISBN 82-7894-145-9
ISSN 1500-3183

Forsidefoto: *Tom Schandy / NN / Samfoto*
Desktop: *Hussein Monfared*
Trykk: *GCS*

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
Munthesgt. 29 · Postboks 3223 Elisenberg · 0208 Oslo

Telefon: 22 54 12 00
Telefaks: 22 54 12 01

Nettadresse: <http://www.nova.no>

Forord

Rapporten setter søkelys på samhandlingen mellom ansatte og brukere med norsk bakgrunn og innvandrerbakgrunn i et eldrecenter. Det er svært få steder der eldre mennesker med ulike etnokulturelle bakgrunner møtes. I rapporten beskriver forfatteren hvordan eldre mennesker opplever flerkulturelle møter i et tradisjonelt eldrecenter. Dette er den andre rapporten som inngår i et prosjekt om minoritetsetniske Eldres livssituasjon i Norge. Den første rapporten har tittelen: Når hjemme er et annet sted. Omsorg for eldre med minoritetsetnisk bakgrunn. NOVA-rapport 8/2002. Prosjektet er finansiert av Sosial- og helsedepartementet.

Undersøkelsen er gjennomført på Grünerløkka eldrecenter i Oslo. I tillegg til ansatte og brukere som har bidratt til undersøkelsen på ulike vis, vil jeg takke styrer for eldrecenteret, Bjørg Børresen, prosjektleder Twinkle Dawes og prosjektkoordinator Inger-Sylvia Johanneson, begge ansatt i Norsk Folkehjelp, for diskusjoner og kommentarer til rapporten underveis.

Kollegaer på NOVA har bidratt med kommentarer: først og fremst en takk til Kirsten Danielsen, men også takk til Ada Engebretsen, Øivind Fuglerud, Reidun Ingebretsen, Britt Slagsvold og Solrun Williksen, NTNU, Trondheim. Hussein Monfared har hatt ansvaret for rapportens lay-out.

November 2002

Bjørg Moen

Innhold:

Sammendrag	7
1. Innledning	9
Problemstillinger for undersøkelsen	11
Fremgangsmåte i undersøkelsen	11
Hva inneholder kapitlene	12
2. Nye utfordringer i eldresentrene	13
Eldresentere og forebyggende helse- og sosialarbeid	15
3. Et eldresenter på Grünerløkka	17
Organiseringen av eldresenteret	18
Prosjektlederens oppgaver	18
Hvem er «brukerne» av senteret	20
<i>Brukere med innvandrerbakgrunn</i>	20
<i>Brukere med norsk bakgrunn</i>	22
Hvem «passer inn»	22
4. De første skritt	24
Ansattes synspunkter på prosjektet	24
Norske brukeres synspunkter	28
Innvandrerkvinnens synspunkter	29
5. Flerkulturelle møter	31
Kaféen som møtested	31
Bønn i eldresenteret	36
Handletur til Sverige	37
Seminar på konferansesenter	39
6. Segregerte tilbud	42
Helseundervisning	42
Norskundervisning	44
Bevegelsesgruppe	44
Systua	45
Oppsummering	45

7. Holdninger til hverandre	47
Holdninger blant brukere	47
Ansattes holdninger	51
Oppsummering	53
8. Segregering – en forutsetning for integrering	55
9. Noen praktiske råd	60
Summary	65
Referanser	67

Sammen drag

Det er foreløpig få offentlige steder der norske eldre og eldre med minoritetsetnisk bakgrunn møtes. Eldresentrene har enkelte brukere med annen kulturell bakgrunn, men for det meste er det norske eldre som benytter eldresentrene som møtested. Et eldresenter på Grünerløkka i Oslo har hatt som mål å inkludere eldre innvandrere. I 1997 ble det satt i gang et prosjekt i regi av Norsk Folkehjelp for å få eldre innvandrere i bydelen Grünerløkka/Sofienberg til å benytte eldresenteret. Tilbudet ble spesielt tilrettelagt for eldre som snakker hindi/urdu/punjabi.

Forebyggende helse- og sosialarbeid ved hjelp av veiledning, nettverksbygging og tilrettelegging av felles aktiviteter er viktige oppgaver for eldresentrene. Dette forutsetter at eldre trives og føler seg vel sammen med andre på eldresenteret, og derfor ønsker å benytte det. For at eldre med minoritetsetnisk bakgrunn skal kunne benytte senteret, har det vært nødvendig med en ansatt som kjenner deres språk og kulturelle bakgrunn. Mange eldre med innvandrerbakgrunn mangler informasjon om hva et eldresenter er, og terskelen for å besøke et «fremmed» sted kan føles høy. I ettertid ser en at prosjektet har lyktes fordi det har vært tilrettelagt spesielt for de «nye» brukerne. Tilbud som norskundervisning, helseundervisning på deres språk, mattradisjoner og sosialt fellesskap med likesinnede har gjort eldresenteret til et nyttig og trivelig møtested for dem. Eldresenteret er et godt bidrag til kontakt og informasjon om majoritetssamfunnet både gjennom undervisning og uformelle møter i kaféen.

Å inkludere nye grupper brukere kan bidra til trivsel, men også til misnøye og ambivalens i forhold til det «fremmede». Rapporten beskriver hvordan norske eldre og eldre med minoritetsetnisk bakgrunn opplever å være brukere av samme eldresenter. Samhandlingssituasjoner i og utenfor eldresenteret, det jeg betegner *møter*, viser hvordan eldre og ansatte forhandler om å finne noen felles regler for atferd. Forhandlingene dreier seg om grenser for hva som kan og bør tillates i et eldresenter.

Norske eldre og eldre innvandrere deltar for det meste av tiden hver for seg i eldresenteret. Segregering av grupper og tilbud «mykes opp» ved at de deltar sammen i arrangerte sammenkomster som seminarer, møter og feiringer. De møtes og hilser på hverandre i døra, garderoben, i gangene og kaféen, og blir derved synlige for hverandre. Integreringsprosessen har tatt en annen retning enn opprinnelig tenkt. Dialog og bedre kjennskap til

hverandre var et ønske i utgangspunktet. Enkelte brukere med norsk og innvandrerbakgrunn har blitt venner. Andre norske brukere uteblir på det de betegner som «svart dag», fordi de misliker at innvandrere benytter eldresenteret. Alle i eldresenteret har blitt bedre kjent, men de to gruppene eldre fortsetter likevel å være fremmede for hverandre. Segregerte grupper under samme tak kan imidlertid betraktes som en form for integrering. De to gruppene brukere opprettholder sitt etnokulturelle fellesskap og sin tilhørighet, men nyter godt av eldresenterets tilbud og tjenester.

1. Innledning

Det er foreløpig få steder i landet der en finner arenaer hvor norske eldre og eldre fra minoritetsetniske grupper møtes. En del mennesker med minoritetsetnisk bakgrunn begynner nå å bli gamle og enkelte bor på sykehjem eller andre aldersinstitusjoner. Også eldresentrene har få brukere med innvandrerbakgrunn. Innen frivillig og offentlig eldreomsorg blir multietniske brukergrupper etter hvert en realitet. Både i aldersinstitusjoner og i eldresentere kommer folk fra ulike etniske grupper til å møtes i tiden fremover. Per 1. januar 2001 var det 82.253 personer over 40 år som kommer fra land utenfor Norden. Av disse er 18.879 personer over 60 år (Statistisk sentralbyrå 2002). Disse tallene tilsier at folk med minoritetsetnisk bakgrunn vil kunne bli en betydelig gruppe eldre med behov for helse- og sosialtjenester.

Alle ønsker en god alderdom, men folk kan ha ulike synspunkter på hva dette innbefatter. Det er forskjeller i hvordan folk organiserer livene sine, og hvilke forventninger de har til et godt liv. Mange eldre lever segregert i tette etnokulturelle nettverk, mens andre eldre med innvandrerbakgrunn er integrert i majoritetssamfunnet (Moen 1993, Baluyot 1999, Moen 2002). I sammenheng med en eldrebefolkning som nå har en mangfoldig etnokulturell bakgrunn, er spørsmålet om atskilte eller multietniske aldersinstitusjoner og eldresentere aktuelt. Er det mulig og ønskelig å integrere eldre med ulik språklig og etnokulturell bakgrunn under samme tak, eller er det behov for separate tilbud. Denne problemstillingen vil eldresentrene nå etter hvert måtte forholde seg til.

Denne rapporten handler om erfaringer fra et eldresenter i Oslo, Grünerløkka eldresenter, der en har forsøkt å inkludere eldre innvandrere (Grünerløkkaprojektet). Det er som nevnt få erfaringer å vise til i Norge fra flerkulturelle miljøer der eldre er deltakere. Erfaringer og kunnskaper fra Grünerløkkaprojektet kan bidra til forståelse av hva som skjer når norske eldre møter eldre med minoritetsetnisk bakgrunn. Jeg har fulgt prosjektet fra oppstart, og har derfor hatt mulighet for å få et innblikk i folks opplevelser i eldresenteret over tid. Rapporten beskriver situasjoner der folk forhandler om hvilke verdier som skal gjelde for samhandlingen i eldresenteret. Dette er ikke en evaluering av prosjektet, men en beskrivelse av hvordan mennesker med ulik etnokulturell bakgrunn forholder seg til hverandre, og hvilke følger dette får for integreringsprosessen i eldresenteret.

Jeg beskriver hva som skjer i ulike samhandlingssituasjoner i eldre-senteret og på utflukter organisert av eldre-senteret. Samhandlingssituasjonene betegner jeg som *møter*. Disse møtene synliggjør hvordan folk velger å forholde seg til hverandre, og hvilke begrunnelser de benytter for ulike valg. Det kan betraktes som et dynamisk felt der ulike holdninger utkrystalliseres og synliggjør tendenser som bidrar til segregering eller integrering av folk med ulike etnokulturelle bakgrunner.

Eldresentrene har en viktig oppgave i å forebygge helse og sosiale problemer gjennom informasjon, veiledning og sosial nettverksbygging. Forutsetningen for dette er at folk kommer til senteret og føler seg akseptert. I rapporten skal vi se nærmere på Eldres tilpasninger i eldre-senteret, der både *segregering* og *integrering* synes å være viktige bidrag for nytte og trivsel. Integrering kan defineres på ulike måter. Ofte er definisjonen uklar og får i praksis betydningen assimilering, det vil si at folk fra minoritets-etniske grupper gir opp sitt særpreg for å bli mest mulig lik majoriteten (St. meld. 17 (1996–97)). En vanlig forståelse av *integrering* er imidlertid at etnokulturelt forskjellige grupper blir akseptert av majoritetsbefolkningen uten å bli diskriminert eller ekskludert fra ulike arenaer i samfunnet. Samtidig skal de kunne fortsette å praktisere, og bli identifisert ved sentrale trekk fra deres kulturelle bakgrunn (Sander 1996). *Segregering* innebærer å leve et sosialt liv innenfor eget etnokulturelt nettverk og med minimal kontakt med majoritetssamfunnet. Det kan være et resultat av majoritetsbefolkningens utestenging, eller det kan være en valgt tilpasning (Eriksen 1997).

I Grünerløkka eldre-senter har en forsøkt å få til «myk integrering», der folk prøver og feiler i forhold til hvordan dette flerkulturelle eksperimentet kan utvikles. Prosjektlederen og ansatte har ikke villet forsere integreringen mellom de norske og de med innvandrerbakgrunn. De har ønsket en fremdrift der potensielle *fellesskap kan få utvikle seg med små skritt*. Det har vært et håp at folk skal delta sammen i eldre-senteret, at de skal akseptere hverandre som brukere av eldre-senteret. En integreringsprosess der folk med ulike etnokulturelle bakgrunner kommer i dialog og blir kjent med hverandre var et ønske fra senterledelsen. Disse forhåpningene har ikke blitt innfridd. Forholdet mellom norske brukere og brukere med minoritetsetnisk bakgrunn har tvert om blitt mer polarisert etter hvert som tiden har gått. Det har utviklet seg grupper som deltar hver for seg i eldre-senteret. Men segregerte grupper og segregerte tiltak synes samtidig å ha bidratt til integreringsprosessen i eldre-senteret. Eldre fra begge grupper fortsetter å komme til senteret. De deltar sammen og hver for seg, og

benytter eldresenterets tilbud og tjenester. Etter hvert som folk blir vant til å se hverandre og å delta sammen i noen fellesarrangementer, vil et fellesskap kanskje kunne utvikles. Dette vil tiden vise. Ledelse og deltakere på Grünerløkka eldresenter har stått uten modeller eller erfaringer for hvordan et flerkulturelt tilbud til eldre kan tilrettelegges i et tradisjonelt eldresenter. De har måttet prøve og feile underveis, og forsøke å lære av sine erfaringer. Det er et håp at erfaringene også kan være til nytte for andre eldresentere.

Problemstillinger for undersøkelsen

Brukergrunlaget vil de fleste steder i landet være for spinkelt til at en kan etablere separate eldresentra for eldre fra ulike minoritetsetniske grupper. I enkelte større byer er det satt i gang tiltak rettet mot eldre fra enkelte etniske grupper, men det er få steder der tilbudene er lagt til tradisjonelle eldresentere. Det var derfor interessant å se nærmere på hvordan et tradisjonelt eldresenter tilrettelegger for tilbud og tjenester som imøtekommer eldre innvandreres behov og ønsker. Hvilke forutsetninger må være tilstede for at eldre innvandrere og norske eldre skal trives under samme tak? Hva bidrar til misnøye og vanskeliggjøring av samhandlingen dem imellom? Hvordan kan forebyggende helse- og sosialarbeid tilrettelegges slik at det blir nyttig også for denne gruppen brukere? Som et forsøk på å forstå hva som foregår i dette eldresenteret, har jeg undersøkt hva folk gjør, hva de er opptatt av og hvordan de opplever ulike typer tiltak og møter.

Fremgangsmåte i undersøkelsen¹

Grünerløkka-prosjektet ble satt i gang av Norsk Folkehjelp i 1997. Oslo kommune finansierte lønn til halv prosjektlederstilling på Grünerløkka eldresenter for ca. tre år. Jeg var ansatt i Norsk Folkehjelp og hadde ansvaret for oppfølging av prosjektet i ca. et år. Etter at mitt arbeidsansvar opphørte fortsatte jeg å følge prosjektet, men da som forsker. Sammen med innvandrerkvinnene har jeg deltatt i eldresenterets kafé, vært tilhører på seminarer og deltatt på utflukter og kulturfester. Videre har jeg vært med på møter med personale, i referansegruppe for prosjektet og hatt jevnlig møter med senterlederen og prosjektlederen.

Jeg har intervjuet prosjektlederen, fem norske kvinner, fem pakistanske kvinner og ansatte, og for øvrig hatt uformelle samtaler med menn og

¹ For å skille min *undersøkelse* på eldresenteret fra *Grünerløkka-prosjektet* benytter jeg betegnelsene "undersøkelse" og "prosjekt". Jeg kommer tilbake til beskrivelse av Grünerløkka-prosjektet.

kvinner i eldresenteret. Av språkmessige årsaker er det lettere å få til gode samtaler med de norske brukerne, de er dessuten svært verbale. For å intervju de pakistanske kvinnene var jeg avhengig av tolk, noe som kompliserer samtalene. Gjennom uformelle samtaler og deltakelse sammen med innvandrerkvinnene på ulike arrangementer, fikk jeg likevel et godt innblikk også i deres opplevelser i eldresenteret.

Hva inneholder kapitlene

Rapporten er en beskrivelse av erfaringer fra et forsøk på å integrere eldre med minoritetsetnisk bakgrunn. I kapittel to presenterer jeg noen tidligere erfaringer fra integreringsforsøk for eldre med minoritetsetnisk bakgrunn. Kapittel tre presenterer Grünerløkka eldresenter og folk som benytter eller arbeider i eldresenteret. Kapittel fire fokuserer på oppstart av prosjektet. I kapittel fem og seks settes søkelyset på hvordan tilpasningen i eldresenteret forløper, med utgangspunkt i ulike typer møter. Kapittel sju tar opp hvordan folks holdninger til hverandre har utviklet seg etter hvert som eldre innvandrere har blitt faste brukere av eldresenteret. I kapittel åtte sammenfattes en del av de erfaringer som har blitt gjort i løpet av integreringsprosessen så langt. Kapittel ni er ment som en praktisk veiledning, som forhåpentligvis kan komme andre eldresentere til gode.

2. Nye utfordringer i eldresentrene

I 1991 utarbeidet Norsk gerontologisk institutt en prosjektskisse for et utviklingsprosjekt, der målsettingen var: «Å gjøre norsk eldreomsorg tilgjengelig for eldre innvandrere». Siden den tid er det satt i gang flere prosjekter, der målgruppen har vært eldre fra ulike etniske grupper. Prosjektene var en del av NGIs utviklingsarbeid ved eldresentrene som ble initiert av Sosial- og helsedepartementet i 1989. Kunnskaper og erfaringer fra prosjektene er samlet i rapporter og artikler i ulike tidsskrifter (jf. referanseliste). Dette er bidrag til et fagområde som er lite belyst i Norge. Vi skal se nærmere på noen av de resultatene som fremkommer i rapporter og artikler.

I en oppsummeringsrapport fra utviklingsarbeidet «Eldresentre på nye veier» understreker Reidun Ingebretsen og Odd H. Guntvedt (1993) eldresentrenes rolle i det forebyggende helse- og sosialarbeidet i kommunene. De mente det var nærliggende å se nærmere på hvilken rolle eldresentrene kan ha i forhold til eldre med minoritetsetnisk bakgrunn. Dette ble derfor et av satsningsområdene i programnotatet for utviklingsarbeidet for eldresentrene. Det ble lagt vekt på å undersøke hvordan tiltak for ulike etniske grupper kunne tilrettelegges, og hvordan disse fungerte i samspill med andre tiltak og brukergrupper i sentret.

I 1990 ble det satt i gang et prosjekt på Melløs eldresenter i Moss for eldre vietnamesere og et på Legatgården eldresenter i Holmestrand for eldre indere. Ingen av eldresentrene hadde prosjektledere som kun var knyttet til gruppene med minoritetsetniske eldre, men baserte seg på ansatte i senteret (norske) og frivillige. Fra forsøket i Moss rapporteres det at dersom tiltaket skulle føre til at vietnamesere ønsket å benytte de ordinære tilbud og tjenester som eldresenteret har, var det nødvendig med en kontaktperson som kjente de vietnamesiske eldre og snakket deres språk. Eldresenteret har eksempler på at vietnamesere som kom til senteret uten forhåndsavtale, følte at de ikke fikk kontakt og gikk raskt ut igjen. Tiltaket ble organisert som et etnisk segregert tiltak, men åpent for norske eldre som ønsket å delta i gruppa med vietnamesere. Motstanden fra de norske brukerne var derfor ikke så markant som den en opplevde i eldresenteret i Holmestrand, der tiltaket ble lagt til dagtid en dag i uka. Fra eldresenteret i Holmestrand konkluderes det med at motstanden fra norske brukere må tas med i betraktning når tiltak skal tilrettelegges. Betydningen av kjennskap til norsk språk og levesett ble nevnt som betingelser for kontakt i senteret av de norske brukerne. De uttalte også

at dersom innvandrere skulle benytte senteret, måtte de innrette seg etter senterets regler og rutiner; de norske brukerne ville ikke akseptere særordninger for eldre innvandrere. Men vietnamesiske og indiske eldre var likevel svært positive til å benytte eldresentrene (Gjerdrum 1990, Sollid 1993, Ingebretsen og Guntvedt 1993).

En undersøkelse blant eldre innvandrere i Gamle Oslo ble gjennomført 1992–93 (Moen 1993). I denne undersøkelsen kom det frem at mange savnet et møtested – spesielt kvinner hadde få steder å møtes utenfor hjemmet (Moen 1993, Moen 1994). En videreføring av denne undersøkelsen var et treårig prosjekt, der målsettingen har vært å etablere et flerkulturelt eldresenter i Gamle Oslo. I prosjektrapporten beskriver Thoner (1997) hvordan ulike tilnæringsmåter ble prøvd ut for å komme i kontakt med eldre innvandrere. I hovedsak dreide dette seg om kontakt med innvandrerorganisasjoner og trossamfunn. I samarbeid med disse ble det så gitt seminarer og informasjonsmøter om helse- og sosialarbeidet i bydelen. Det ble opprettet kontakt med hjemmetjenestene, eldresentrene, besøks-tjeneste for eldre innvandrerkvinner. Det ble satt i gang språkkurs og rådgiving til enkeltindivider. Nettverk med potensielle brukere og omsorgstjenester ble utviklet, og tiltak ble utarbeidet med tanke på etablering av et flerkulturelt senter for eldre i Gamle Oslo. Igangsetting av dette senteret, som ble åpnet i 1989, er beskrevet i ovennevnte rapport (ibid.) og i artikler i samarbeid med deltakere i prosjektet (Dawes & Thoner 1996, Dawes, Ribu & Thoner 1996, Morales & Thoner 1998).

Thoner og Morales (1998) tar i en artikkel opp eldresenterets virksomhet som ledd i et forebyggende sosialt arbeid. Siden målgruppen for det flerkulturelle eldresenteret må anses som en risikogruppe med hensyn til helse og levekår, går de inn på behovet for ulike typer sosialt arbeid, blant annet nettverks- og gruppearbeid, omsorgsarbeid og individuell veiledning. En viktig oppgave for lederen for et senter vil være å oppsøke eldre og bidra til å bygge sosiale nettverk mellom dem. Forfatterne skriver videre at daglig leder også bør fungere som et mellomledd mellom helse- og sosialpersonell og eldre innvandrere som har behov for hjelp. I tillegg til at eldresenteret er et møtested, kan senteret gjennom denne type virksomhet bidra til å forebygge funksjonssvikt og å oppfange hjelpebehov på et tidlig stadium. Forfatterne konkluderer med at opprettelsen av et flerkulturelt eldresenter er et viktig initiativ for å nå eldre fra ulike etniske grupper. De ser også et slikt senter som en mulighet for å tilrettelegge tiltak som bidrar til integrering av innvandrere og nordmenn (ibid.).

Eldresentere og forebyggende helse- og sosialarbeid

Betegnelsen eldresenter kan dekke ulike typer tilbud til eldre. I denne rapporten betyr eldresenter et «aktivitets- og servicetilbud som retter seg mot *alle* hjemmeboende eldre innenfor et avgrenset geografisk område» (Daatland m. fl. 2000). Eldresentrene har som målsetting å bidra med forebyggende og helsefremmende tiltak. De skal hindre eller begrense at sosiale og helsemessige problemer blant hjemmeboende eldre oppstår eller får utvikle seg (Sommerfeldt 1993). Eldresentrene får økonomisk tilskudd fra kommuner. Noen steder har kommunen ansvaret for hele driften av sentrene, men mange eldresentere drives av frivillige organisasjoner (Pettersen og Laake 2000). Sentrenes utforming og tilbud kan variere, men vanlige tilbud til eldre omfatter blant annet kaféteria, hårpleie, hudpleie, fotpleie, informasjon og rådgiving, utflukter, reiser, hobbyaktiviteter, organisert pensjonistarbeid, diskusjonsgrupper, samtalegrupper og sosio-nomtjeneste (ibid.).

Sommerfeldt (ibid.) skriver om eldresentrenes oppgaver:

Sentrenes er velegnet som utgangspunkt for forebyggende arbeid blant eldre fordi de når mange, virker lite stigmatiserende, og i stor grad fungerer som en arena hvor sosial kontakt kan utvikles og vedlikeholdes. Sentrale virkemidler i det forebyggende arbeidet ved eldresentrene er derfor å skape et miljø hvor sosial kontakt og nettverksarbeid kan utvikles, gi hjelp og støtte og tilby meningsfylte gjøremål i tråd med brukernes interesser og erfaringer. Ved å være åpne for udekkede behov hos brukerne, kan sentrene intervensjon på et tidlig tidspunkt (ibid.).

Eldresentrene beskrives i en rapport som kanskje det fremste tiltaket for forebyggende arbeid overfor eldre. Gjennom brukerne er det mulig å nå mange med informasjon og rådgiving. Kontakten med andre i senteret beskrives som en viktig kilde til identitet og trivsel, og det kan forebygge helseproblemer (Daatland m. fl.2000).

Mange eldre fra etniske minoriteter vil kunne ha nytte av å benytte eldresentrene, forutsatt at de føler tilhørighet, trygghet og blir respektert ut fra deres forutsetninger. Men foreløpig er eldresentrene som nevnt lite benyttet av eldre innvandrere, selv der hvor konsentrasjonen av folk med innvandrerbakgrunn er tett. Det er derfor få erfaringer å vise til når det gjelder eldre innvandreres nytte av eldresentere i Norge. En undersøkelse som er gjennomført i Sverige viser imidlertid at iranske eldre fikk betraktelig bedre livskvalitet etter at de begynte på et iransk eldresenter. Etter å ha benyttet tilbud om blant annet persisk mat, svenskurs, bingo,

fysisk trening og deltatt på kulturarrangementer, viste de i løpet av et år helsemessig fremgang både psykisk og fysisk (Emami, Torres, Lipson, Ekman 2000). Forfatterne viser til egne observasjoner og skriver at funksjonsnivået til eldre ble synlig forbedret. Enkelte som brukte stokk, kunne gå uten etter en stund. To personer som led av afasi, forbedret sin taleevne. De mest merkbare endringene var Eldres forbedring av depressive lidelser (ibid.). Dette indikerer hvilken betydning Eldresentrene kan ha for blant annet forebyggende helsearbeid for eldre med minoritetsetnisk bakgrunn.

3. Et eldresenter på Grünerløkka

Et av de få steder hvor en finner en møteplass der eldre med etnisk majoritets- og minoritetsbakgrunn møtes, er altså Grünerløkka eldresenter i Oslo. Det er dette eldresenteret jeg skal beskrive i denne rapporten. Grünerløkka eldresenter er lokalisert i et område av Oslo med tett konsentrasjon av folk med minoritetsetnisk bakgrunn. Ingen eldre innvandrere benyttet likevel eldresenteret før det ble satt i gang et prosjekt spesielt rettet mot dem. Målsettingen for prosjektet var å få eldre mennesker med minoritetsetnisk bakgrunn til å benytte eldresenteret. En kvinne med indisk bakgrunn, og som er utdannet sykepleier, ble ansatt som prosjektleder. Målgruppen ble derfor i første omgang eldre kvinner som hadde felles språk (hindi/ punjabi/urdu/pashto). En gang i uken møtes ca. 25 kvinner med bakgrunn fra Pakistan, India, Afghanistan og Irak på eldresenteret.

Å nærme seg folk fra andre etniske grupper kan oppleves som vanskelig og krevende både for eldre og for ansatte. Blant de ansatte har prosjektet blitt betraktet som en mulighet for å imøtekomme eldresenterets forpliktelser i forhold til eldre med minoritetsetniske bakgrunn i bydelen. Personalet ga uttrykk for at de har stått ganske hjelpeløse i hvordan en skal få kontakt med dem. Enkelte eldre innvandrere har kommet til eldresenteret for å få hjelp i enkeltsaker, men ingen har blitt brukere av sentere. Eldresenteret har sendt ut informasjonsmateriell også til eldre innvandrere, men likevel har ingen besøkt eldresenteret. Oppsøkende virksomhet fra senterets sosionomer har vært vanskelig, på grunn av manglende muligheter for å benytte tolk.

En annen årsak til at prosjektet ble ønsket velkommen, er at eldresenteret har stått i fare for å bli nedlagt. Bydelens brukergrunnlag har sunket i senere år, det er færre pensjonister som bor i bydelen. Et tiltak som inkluderer bydelens minoritetsetniske grupper har ført til bedre grunnlag for fortsatt drift av eldresenteret. Både fordi det er et integreringsforsøk, og fordi Oslo Kommune har bidratt med driftsmidler til Grünerløkka eldresenter. Dette har blitt benyttet som et argument for å få norske brukere til å akseptere «nye brukere» i eldresenteret. Styret for eldresenteret gikk dessuten enstemmig inn for dette forsøksprosjektet, og styreren for eldresenteret var åpen og interessert i å prøve det ut.

Organiseringen av eldresenteret

Grünerløkka eldresenter har lange tradisjoner å bygge på. Det ble etablert allerede i 1956. Senteret drives av Nasjonalforeningen for folkehelse og er et politisk og religiøst nøytralt senter. Eldresenteret har vært lokalisert ulike steder på Grünerløkka, men har hatt fast tilholdssted i nåværende lokale siden 1982. Det ligger sentralt til i et forretningsstrøk med gamle bygårder, parker, kaféer og et yrende folkeliv.

Kaféen i eldresenteret er godt besøkt av norske eldre. Den er innredet med småbord med plass for fire og seks personer. På veggene henger reproduksjoner av nasjonalromantiske malerier, broderte bilder og fotografier av Dronning Sonja og Kong Harald. Midt i rommet er en peis, og ved den ene veggen står et piano. Rommet gir inntrykk av hjemlighet og hygge. Kjøkkenet bidrar med hjemmelaget middag, smørbrød og kaker til rimelig priser hver dag. I tillegg til kaféen har senteret et stort oppholdsrom, kontorer, rom for fotterapi og hårpleie og en blomstrende, idyllisk bakgård som blir mye brukt om sommeren. I bakgården holder også systua til. Den ligger i første etasje i et lite hus med utgang til hagen. I annen etasje er det et verksted som benyttes av enkelte menn.

Eldresenteret har en styrer, aktivtør og kokke. Fotterapeut og frisør er selvstendig næringsdrivende. I tillegg har senteret to sosionomer, hvorav en har ansvaret for oppsøkende virksomhet i enkelte områder av bydelen. (Omorganisering av eldresentrene i senere tid har ført til at eldresenteret nå har kun en sosionom som kommer hver torsdag). Tilrettelegging for aktivitetstilbud og annet arbeid i senteret gjøres av frivillige, som også er brukere av senteret. Av aktiviteter kan nevnes trim, bridge, utflukter, besøk til andre eldresentre, internett kafé, hagearbeid, systue, gubbelag og hyggekvelder. Eldresenteret har ombringning av middagsporsjoner to gang i uken, og en besøkstjeneste.

Prosjektlederens oppgaver

Da Grünerløkka-prosjektet ble satt i gang, var prosjektlederens første oppgave å *rekruttere* minoritetsetniske eldre til senteret. For å nå frem til potensielle brukere har hun benyttet ulike kanaler som «innvandreraviser», «innvandrer-radio», og hengt opp oppslag rundt omkring i bydelen. Hun har også presentert prosjektet i møter og på seminarer i bydelen. Det kan likevel synes som om bruk av personlige nettverk, blant annet muntlig informasjon til venner og bekjente, har vært den beste måten å rekruttere folk på. Telefon-samtaler til eldre med indisk/pakistansk bakgrunn og oppsøkende virksomhet, har også bidratt til at folk har begynt å benytte senteret.

Prosjektlederens oppgave har videre vært å tilrettelegge tilbud for eldre med minoritetsetnisk bakgrunn, slik at de opplever eldresenteret som et nyttig og trivelig sted å være. Som samarbeidspartner på torsdager har prosjektleder hatt en sykepleier som er «utlånt» fra en av bydelens sykehjem. Sykepleieren har også indisk bakgrunn og forstår hindi/ punjabi/ urdu. En referansegruppe og en styringsgruppe bestående av personer med bakgrunn fra eldresenterdrift og flerkulturelle miljøer møtes med jevne mellomrom og bidrar til fremdriften i prosjektet. En arbeidsgruppe med to norske kvinner, to innvandrerkvinner og ovennevnte sykepleier med indisk bakgrunn har som oppgave å komme med forslag til aktiviteter, igangsette dem og å være praktiske medhjelpere i aktivitetene.

Sammen med eldresenterets sosionom går prosjektleder på hjemmebesøk til bydelens eldre innvandrere. På eldresentrene hjelper hun eldre innvandrere med å fylle ut skjemaer, kontakte helse- og sosialtjenester og andre offentlige etater, når de har behov for det. Enkelte norske og pakistanske frivillige bidrar til å avlaste prosjektlederen med arbeidsoppgaver. Av vesentlig betydning for prosjektets utfall har vist seg å være prosjektlederens helseutdannelse og hennes tidligere erfaring fra arbeid blant eldre innvandrere. Hennes indiske bakgrunn betyr mye for innvandrerkvinnene språklig og kulturelt, og hun fungerer som et mellomledd mellom de norske (brukere og ansatte) og innvandrerkvinnene.

I ettertid ser en at det er helt nødvendig med en prosjektleder som kun har konsentrert seg om arbeidet for innvandrerkvinnene. Det har vært en møysommelig prosess å ringe til kvinnene hver uke for å be dem komme til senteret. Dette ble gjort i en lengre periode før kvinnene begynte å komme uoppfordret. Dersom de for eksempel fikk tilbud om å delta på utflukter eller andre sammenkomster på senteret, var det nødvendig å ringe rundt til innvandrerkvinnene og minne om dette. Skriftlige beskjeder nådde ikke alltid frem, og muntlige beskjeder kunne bli glemt. Ansvaret for å motivere kvinnene til å komme til eldresenteret og delta i ulike tilbud, har derfor vært prosjektlederens ansvar. Etter hvert har en av de pakistanske kvinnene overtatt dette ansvaret.

Det virker ikke som det er uvilje som gjør at kvinnene til stadighet må hentes inn. Det har heller å gjøre med at terskelen har vært høy for å komme til eldresenteret, og for noen fortsetter den å være høy. Men kvinnene kan også ha andre gjøremål i hjemmet og familien som må prioriteres, og det kan være vanskelig å legge inn et avbrekk i løpet av dagen. I senere tid har kvinnene begynt å komme, selv om prosjektlederen ikke har ringt rundt eller selv er til stede. Dette kan tolkes som at

innvandrerkvinnene nå har en større tillit til at stedet også tilhører dem. De må ikke lengre bli *invitert* til å komme.

Hvem er «brukerne» av senteret

Blant de norske intervjuede har det kommet til uttrykk skepsis mot å kalle de eldre innvandrerne «brukere». Innvandrerkvinnene er i senteret kun en dag i uka, og de benytter ikke de tradisjonelle tilbudene som senteret har til rådighet. Derfor kan de ikke betegnes som brukere, mener noen. Denne avgrensingen kan være et uttrykk for at enkelte ikke ønsker at innvandrerne skal bli oppfattet som brukere, og derved ha krav på tilhørighet til senteret. Det vil derfor være enkelte som protesterer mot at vi betegner innvandrerkvinnene som brukere. Begrepet brukere har imidlertid ulike definisjoner i faglitteraturen om eldresentre. Blant annet blir det definert som «en som har benyttet tiltak ved eldresenteret minst to ganger i løpet av et år» (Sommerfeldt 1993). Ifølge denne definisjonen vil det være riktig å betegne innvandrerkvinnene også som brukere².

De fleste som benytter eldresenteret er norske kvinner. Det er få norske menn som benytter det daglig. En gang i uka er det «gubbemøte», og menn møtes for å spille biljard og prate sammen. Tilbudene for øvrig tiltrekker flest kvinner. En annen forklaring er at flere kvinner enn menn er enslige. De har behov for den sosiale kontakten de kan få i senteret. Før prosjektets oppstart har enkelte med innvandrerbakgrunn arbeidet i kjøkken- og rengjøringsarbeid. Bortsett fra disse har det kun vært norske ansatte på senteret. Eldre innvandrere har sporadisk besøkt senteret for å benytte sosialtjenesten, som er et tilbud spesielt tilrettelagt for eldre i bydelen.

Brukere med innvandrerbakgrunn

Prosjektet retter seg som nevnt i hovedsak mot indisk/pakistanske eldre som snakker punjabi/urdu/hindi. Det bor en del eldre med indisk og pakistansk bakgrunn i området, dessuten har prosjektlederen indisk bakgrunn. Enkelte kvinner med annen språkbakgrunn deltar også, blant annet kvinner som snakker pashto (Afghanistan), farsi (Iran) eller arabisk (Irak). Kvinnene fra Afghanistan snakker litt urdu, slik at det er mulig for dem å snakke med de pakistanske og indiske kvinnene. En kvinne fra Irak snakker

2 For å forenkle og skille de to brukergruppene vil jeg benytte betegnelsene "eldre innvandrere", "innvandrerkvinner" og "norske eldre" eller "norske brukere", selv om dette er upresist. En mer korrekt betegnelse ville være "eldre med minoritetsetnisk bakgrunn" og "eldre med majoritetsetnisk bakgrunn". Dette er tunge betegnelser, og derfor velger jeg de mindre presise betegnelsene.

engelsk med de ansatte og arabisk med en yngre kvinne fra Marokko som er frivillig på senteret.

Det fremgår i en rapport som Pettersen og Laake (2000) har utarbeidet, at det er de middels gamle norske mellom 75 og 84 som mest benyttet eldre-sentrene. Mange yngre benytter ikke eldre-sentrene fordi de ikke er gamle nok, eller de ville ikke vanke på et sted med utpreget aldersstigma (ibid.). Engstelsen for aldersstigma synes ikke å være til stede blant innvandrer-kvinnene. Kvinnene er mellom 50 og 70 år, og de er dermed langt yngre enn de norske brukerne. Det diskuteres om det er riktig å åpne for at folk som ikke er pensjonister kan benytte eldre-sentre, men en har valgt å se gjennom fingrene med dette. Mange med bakgrunn fra asiatiske land betegner seg som «gamle» langt tidligere enn norske eldre gjør. Et iransk eldre-senter i Sverige har for eksempel en aldersgrense på 50 år (Emami, Torres, Lipson, Ekman 2000).

De fleste av innvandrerkvinnene kommer fra landsbyer – enkelte fra større byer i hjemlandet. De har liten eller ingen skolegang. Enkelte har utdannelse og yrkeserfaring fra hjemlandet. De har minimal kontakt med majoritetsbefolkningen og kjenner lite til det norske samfunnet. De lever sitt liv i familien og egen etnisk gruppe, og tradisjoner og vaner fra hjemlandet opprettholdes. For eksempel går alle de pakistanske kvinnene kledd i kamis/shalwar (pakistanske klær), og de har tatt med enkelte pakistanske matvaner til eldre-senteret. Noen snakker ganske bra norsk, mens andre snakker ikke norsk i det hele tatt. Flere av de som snakker litt norsk har lært det ved å følge med på sine barns lekselesing og fra barne-TV. Mange lever i miljøer der de har lite behov for å snakke norsk. I deres nærmiljø finnes det forretninger og andre tjenester, der folk snakker deres språk.

Sammenkomstene for innvandrerkvinnene finner sted en gang i uken. I første omgang har det vært viktig å få kvinnene til å bli kjent med hverandre og eldre-senteret over en kopp te i kaféen. Etterhvert har prosjekt-lederen tilrettelagt tilbud, som hun har funnet frem til i samråd med kvinnene. Det er alltid godt oppmøte på arrangementene og seminarene, noe som tyder på at kvinnene opplever tilbudene som nyttige.

Enkelte menn med innvandrerbakgrunn har besøkt senteret på torsdager. Det virker ikke som de har funnet seg til rette. En mann med irakisk bakgrunn har av og til kommet innom, og satt seg ned med avis og en kopp kaffe. Han har ikke fått kontakt verken med kvinnene eller med norske menn i eldre-senteret, og har sluttet å komme. Enkelte menn har deltatt dersom det har vært seminarer eller andre arrangerte tilstelninger. Det har lenge vært på tale å utarbeide et tilbud som retter seg mot eldre menn med

innvandrerbakgrunn. En mann med pakistansk bakgrunn er nå i gang med dette. Han har fått samlet en gruppe med menn med indisk/pakistansk bakgrunn.

Brukere med norsk bakgrunn

Eldresenteret benyttes av norske eldre mer eller mindre i løpet av uken – noen kommer hver dag. Enkelte har vært brukere av senteret i opptil 25 år, mens andre har kommet til i senere tid. Flere av de norske arbeider frivillig for senteret. De har anlagt en fin bakhage, de lager mat på kjøkkenet og fungerer som vaktmestere. Det de norske eldre produserer på systua selges på markeder i bydelen, og inntektene går til senteret. Senteret har stått i fare for å bli nedlagt, og mange av de norske har kjempet og demonstrert for å få beholde senteret. De føler tilhørighet til senteret. De føler også tilhørighet til bydelen. Mange har bodd der i hele sitt voksne liv.

De norske kvinnene jeg har intervjuet har arbeidet som blant annet fabrikkarbeidere, butikkespeditører, i kantiner og på kontor. De har enkel bostandard, og flere bor i kommunale boliger og trygdeboliger. Mennene har et eget gubbelag som møtes hver fredag for å diskutere og prate sammen. Det norske og innvandrerkvinner har til felles er at de er opptatt av familie og venner. Livene deres har inneholdt praktiske arbeidsoppgaver enten det er i hjemmet eller ute i arbeidslivet.

I kaféen setter de norske eldre seg ved faste bord, og et hjørne av rommet er satt av til dem som røyker. Personalet er opptatt av at det ikke skal være faste plasser i senteret. Flere brukere hevder at det er det heller ikke, men i praksis setter folk seg ved «sitt bord». Mange norske eldre kommer daglig for å spise middag. De har sine bord og sine venner i kaféen, og er godt kjent med rutiner og tradisjoner i senteret. Hver fredag er det «ukeslutt» med risengrynsgrøt, informasjon fra uka som gikk, allsang til trekkspill og piano og utlodning. De norske eldre betegner «Ukeslutt» som det hyggeligste som skjer i løpet av uka. Kaféen er full og stemningen er svært god blant de norske brukerne. Utlodningen er et tiltak som folk setter pris på, og som en av brukerne uttrykker det «det er derfor vi kommer». Ingen eldre med innvandrerbakgrunn deltar på «ukeslutt».

Hvem «passer inn»

De norske brukerne kjenner hverandre godt, og omtrent alle som møtes fast i kaféen er naboer i bydelen. Dette tette miljøet kan bidra til at de som ikke «passer inn» føler seg avvist eller blir utestengt. En av de norske brukerne nevner *den norske klikkementaliteten*, som hun kaller det. Hun forteller at

det for eksempel kom noen norske eldre i kaféen for å ta en kopp kaffe. De satt en stund, og så gikk de igjen. Hun traff dem senere og ba dem komme tilbake, men fikk til svar: «Nei, dit kan jeg ikke gå for der er det nummererte plasser.» Uttestenging, avstand, skepsis og ambivalens i forhold til nye mennesker kan gjelde for norske eldre så vel som for eldre med innvandrerbakgrunn i eldresenteret. Å ikke «passe inn» kan føre til at enkelte norske eldre velger å holde seg borte. Når derfor en del brukere ikke synes at eldre innvandrere «passer inn», kommer dette i forlengelsen av at en del norske heller ikke gjør det. Det ligger en taus forventning i miljøet om å «passe inn». Det er en selvfølge at folk kan velge hvem de vil sitte sammen med, men å bli utelukket fra fellesskapet kan oppleves som sårende. Klikkdannelse er et velkjent fenomen i eldresentrene, og enkelte tar avstand fra eldresentrene fordi det er vanskelig å få innpass i miljøet (Pettersen og Laake 2000).

Når det kan være vanskelig for enkelte med norsk bakgrunn å få innpass i etablerte klikker, vil dette sannsynligvis være enda vanskeligere for personer med innvandrerbakgrunn. På Grünerløkka eldresenter er det enkelte norske brukere som viser sin motvilje mot eldre innvandrere ved å utebli på torsdager. De kaller torsdagen for «svart dag».

Ingen av de eldre med innvandrerbakgrunn deltar som nevnt på «ukeslutt» på fredager. Heller ikke besøker de eldresenteret på andre ukedager. De tilbringer tre–fire timer i uka på senteret, hvorav en del av tiden i kaféen. Her sitter de samlet ved et langbord – atskilt fra de norske brukerne som sitter ved småbord og snakker lavmælt sammen. Av ulike grunner, som jeg skal komme tilbake til, benytter innvandrerkvinnene svært få av de tilbudene som eldresenteret har. Først og fremst har de behov for å snakke sammen, og benytte tilbudene som er tilrettelagt spesielt for dem. Etter hvert har de begynt å tilbringe mindre tid i kaféen. De oppholder seg det meste av tiden i et annet rom, der ulike typer undervisning også foregår.

4. De første skritt

Det kan være ulike grunner til at folk ønsker, eventuelt ikke ønsker at innvandrere skal benytte eldresenteret. Ulike oppfatninger kan føre til misnøye og til og med konflikter. Men det kan også bidra til at folk får bedre kunnskaper og kjennskap til hverandre. Dette kapittelet tar opp hvordan folk forholder seg til de endringer som eldresenteret står over for. Folks holdninger og de første møtene med hverandre vil kunne få betydning for videre samhandling. Søkelys på møter mellom ansatte, norske eldre og eldre innvandrere i senteret vil kunne si noe om hvordan samhandlingsmøstrene utvikler seg. Vil samværet under samme tak føre til at de ønsker å bli bedre kjent med hverandre? Eller bidrar det til større avstand etter hvert som innvandrerkvinnene blir faste brukere av senteret?

Ansattes synspunkter på prosjektet

Sosionomene ved senteret har av og til blitt kontaktet av folk fra ulike etniske grupper som har hatt behov for hjelp, men de gir uttrykk for at det har vært vanskelig å komme de eldre i møte. Det de har kunnet bidra med er å fylle ut søknadsskjemaer om sosial og økonomisk hjelp. Oppsøkende arbeid, som er en del av eldresenterets oppgaver, har ikke vært mulig i forhold til eldre fra minoritets etniske grupper. De har ikke hatt tilgjengelig tolker. Dessuten har det vært problematisk å finne frem til eldre innvandrere, fordi bydelens andresselister er vanskelig å oppdatere. I tillegg har en hatt lite å tilby denne gruppen brukere i senteret. Derfor ble prosjektet ønsket velkommen av flere blant personalet. De håpet at de nå ville få hjelp til å takle arbeidsoppgaver som tilligger deres ansvarsområde.

Styreren anså det som vesentlig å få aksept fra ansatte og styret for eldresenteret til å sette i gang prosjektet. Dersom reaksjonene hadde vært negative, ville det blitt vanskeligere å imøtekomme bydelens forventning om at eldre innvandrere også har rett til å benytte eldresenteret. Hun er tilfreds med at det ble tatt initiativ til dette, for ansatte på eldresenteret har ikke hatt tid eller kvalifikasjoner til å gjøre dette. Hun tenkte mye på hvordan de norske brukerne ville reagere. «De ville kanskje bli både forarget og engstelige,» sier hun. Det var viktig å formidle hva prosjektet ville innebære for de norske brukerne, og å «informere dem på en skikkelig måte og få dem med oss i dette», som hun uttrykker det. På spørsmål om hun mener hun har nådd frem med informasjonen, svarer hun at hun synes

hun har lagt vekt på informasjon. Men i ettertid har det vist seg at hun likevel ikke har gitt tilstrekkelig informasjon om prosjektet, noe som har bidratt til misnøye. Enkelte kan ha vært fraværende når informasjon har blitt gitt, men det kan også ha vært vanskelig å formidle hva prosjektet innebar for eldresenterets brukere og ansatte. Styresen mener at prosjektet har måttet utviklet seg underveis, fordi en manglet erfaringer å bygge på.

Eldresenteret har vært heldig som har fått hjelp til å komme i gang med arbeidet for eldre innvandrere, mener styresen. Hun tror personalet på mange eldresenter føler seg hjelpeløse i forhold til hvordan man skal gå i gang for å komme i kontakt med folk med innvandrerbakgrunn. Det krever noen som kan språket og som har kunnskaper om folks kulturell bakgrunn. Hun hevder:

Det er ikke bare å gå ut. Dagen er såpass hard og krever så mye av personalet i forhold til gruppa som er tilstede (i eldresenteret), så du får ikke tid til å tenke og planlegge nok for grupper som ikke bruker senteret daglig.

Hun mener det var helt avgjørende at det kom en prosjektleder som kunne systematisere adresselister og arbeide målrettet for denne gruppen brukere. Folk med innvandrerbakgrunn ville ellers ikke ha kommet.

Husholdsstyresen som har ansvaret for kafédriften uttaler dette om prosjektet:

Det spilte ingen rolle. Jeg godtok det. Jeg har hatt flere på kjøkkenet fra Gambia og Pakistan. Vi har hatt mye moro. Folk fra andre land virker ikke skremmende. Det er naturlig. Det er noen jeg liker bedre enn andre, og noen jeg liker dårlig.

Hun har vært mye ute og reist, bodd i utlandet og hørte mye om andre land i barndommen. Derfor var det å møte folk fra andre land ikke ukjent for henne.

For norske eldre kan det være annerledes. Mange er ikke vant med innvandrere, de er mer reserverte. Man føler seg usikker og lurer på om man tør dette her. Man må komme over en terskel. Dette er nytt og en blir usikker, men hvis du lærer et menneske å kjenne så går det bedre, uttaler kvinnen.

Hun har ikke så mye kontakt med innvandrergruppa i senteret – for, som hun sier: «Jeg må være i nærheten av grytene. Men jeg samarbeider med innvandrerkvinnene på kjøkkenet. Hver torsdag lager de te, og av og til serverer de småretter, kaker osv.» På kjøkkenet lages det tradisjonell norsk

mat, fordi det ønsker de norske brukerne. En av kvinnene på kjøkkenet hevder at det ville ikke latt seg gjøre å lage annen type mat, kjøkkenet er ikke stort nok. Det er to personer i kjøkkenet som lager norsk mat, flere er det ikke plass for, ifølge henne.

En av de ansatte uttaler at det er greit med innvandrergroupe i senteret, men hun tror ikke det er mulig å blande de to gruppene brukere. Hun mener at hun har stilt seg åpen til samarbeid med prosjektleder om hvordan enkelte felles aktiviteter kan tilrettelegges. Men hun må ivareta sine brukeres interesse, og de fleste norske brukerne har mye motstand mot prosjektet. «Mange går ikke i kaféen den dagen innvandrerkvinnene kommer,» sier hun. Hun lurar på om en forklaring er at de norske brukerne har fått for lite informasjon om prosjektet. Det er også uklart hvilken rolle hun skal ha i forhold til innvandrerkvinnene. Noen må ta ansvaret for å klargjøre arbeidsoppgavene i forhold til innvandrerkvinnene, mener hun. Hun sier vidare at hun har svært mye å gjøre, og har liten tid til å tilrettelegge tilbud for eldre innvandrerkvinner.

Også en annen ansatt har liten tid til nye oppgaver. Hennes manglende engasjement i prosjektet har med kapasitet å gjøre, sier hun. Hun sitter med bunkevis av papirer, hun får de eldres regninger som hun må ordne opp i, og hun må ta telefoner. Hun synes hun har mer enn nok med de oppgavene hun har per i dag. Men hun synes det er svært bra at det har blitt ansatt en dyktig prosjektleder som er velutdannet og kjenner godt til norsk kultur. «Hun er et perfekt medium mellom de to gruppene brukere», sier hun.

«Å så flott – jeg får hjelp til noe som er vanskelig», er en reaksjon fra en tredje ansatt. Hun har ansvaret for oppsøkende virksomhet, og det var mange problemer i sammenheng med å oppsøke eldre innvandrere hjemme. Senteret hadde ingen strategi for å komme i kontakt med innvandrere før dette prosjektet ble satt i gang. Hun sier:

Tolketjenester er et problem. Det er vanskelig å skaffe tolker til rett tid, og økonomi setter også grenser for bruk av tolker. Et annet problem var å finne eldre innvandrere på adressene senteret har fått oppgitt. Mange flytter til og fra bydelen, og det er mangelfull oppdatering av adresselister over folk med innvandrerbakgrunn.

Hun gir uttrykk for at hun likevel hadde noen bekymringer i sammenheng med prosjektet, derfor holdt hun litt avstand til det i begynnelsen. Hun mener det har vært uklart hvilken rolle hun skal ha i prosjektet. Det har ikke vært lett å vite hva man skal gjøre. Hun har følt at hun ikke utfører jobben bra nok, når forventningene til henne har vært så uklare.

Aldersgrensen for brukere av senteret ble satt ned fra 67 år til 60 år, og dette betydde økt arbeidsmengde for henne. I tillegg begynte eldre innvandrere å benytte senteret og ønsket hjelp i ulike saker. Det ble vanskelig å sette av tid til å hjelpe de nye brukerne og i tillegg delta sammen med innvandrerkvinnene i kaféen. Samvær med innvandrerkvinnene på torsdager går på omgang blant enkelte ansatte. Etter hvert som hennes ansvarsområde ble tydeliggjort, ble det enklere å planlegge arbeidsdagene. Hun har nå fått frigjort tid til hjemmebesøk som hun foretar sammen med ovennevnte indiske sykepleier og prosjektlederen.

En annen utfordring ansatte har måttet forholde seg til, er ulike politiske synspunkter i personalgruppa. Ulike meninger har kommet tydeligere til uttrykk etter at det har kommet innvandrere til eldresenteret. Tidligere var dette temaer som ikke ble diskutert. De ansatte har blitt mer synlige for hverandre i denne sammenheng. På Grünerløkka eldresenter har dette ikke utviklet seg til en konflikt. Ingen har for eksempel sluttet på grunn av ulike politiske synspunkter. Men politiske motsetninger om innvandrere og innvandring som tydeliggjøres når innvandrere blir brukere av eldresentrene, er et potensielt konfliktområde som styrer og andre ansatte må forholde seg til.

De ansatte etterlyser altså en klargjøring når det gjelder deres roller og arbeidsoppgaver i forhold til innvandrerkvinnene, og flere ønsker mer informasjon om tilrettelegging og fremdrift av prosjektet. Det har videre vært uklart hvordan de ansatte skal samarbeide om prosjektet, og hvordan de skal kunne avsette tid til det. Dette er uttrykk for svakheter ved organiseringen av samarbeidet om prosjektet og i personalgruppa.

Rolleforventninger, arbeidsoppgaver, strukturering av tid og informasjon om fremdriften i prosjektet synes ikke å ha blitt tilstrekkelig diskutert i personalgruppa. En forklaring på mangler ved organiseringen er at styrer og prosjektleder har vært nokså usikre på hvordan dette prosjektet skal utformes. Dette kan ha bidratt til at organiseringen har blitt mindre strukturert enn personalet har forventet. Veien har måttet bli til mens en går.

Men ansatte har fått «drahjelp» til å oppfylle bydelens overordnede målsetting om at eldresentrene er en del av førstelinje tjenesten og viktig i forebyggende arbeid også for eldre innvandrere. Det skal være et tilbud til hjemmeboende, og oppsøkende virksomhet er en viktig del av senterets ansvar. Styresen gir uttrykk for at dette har de ikke maktet i forhold til eldre fra minoritetsetniske grupper i bydelen. De har sendt ut programmet for eldresenteret til alle eldre i bydelen, men ikke fått det oversatt til andre

språk. Men prosjektet ble som nevnt også ønsket, fordi det bidro til fortsatt drift av senteret.

Norske brukeres synspunkter

På spørsmål om hva de norske brukerne tenkte da de fikk høre om prosjektet, svarer noen at de ikke hadde noe tro på det. «Nei, jeg tenkte, det går ikke. Nei – det går ikke. Den integreringa her det blir lik null,» sier en norsk kvinne som er fast bruker av senteret. Andre var helt imot at prosjektet ble lagt til eldresenteret. En norsk kvinne uttrykker: «Fra første stund så har jeg vært imot det!» En eldre mann gir uttrykk for tilsvarende oppfatning når han sier at han er helt imot at det kommer innvandrere til senteret. Andre synes det var greit, men ifølge en norsk kvinne uvant: «For det var så nytt, og jeg tenkte i all verden hva er dette for noe som en ikke hadde vært borti før, for å si det sånn. Noe vi ikke hadde peiling på.» Hun ønsket seg mer informasjon om prosjektet og fortsetter:

Hvis de (personalet) for eksempel hadde sagt at nå skal vi begynne med... – nå kommer det en del innvandrerdamer her, og vi skal gjøre sånn og sånn – så hadde det ikke vært så overraskende verken for meg eller de andre (norske) brukerne.

En kvinne gir uttrykk for at hun aksepterer eldre innvandrere i eldre-senteret, men med forbehold: «For meg spiller det ikke så stor rolle egentlig, for hvis det er ordentlig mennesker, så respekterer jeg dem, og er det søppel så har vi nok av dem, vi behøver ikke å importere.» Hun synes hun fikk lite informasjon om prosjektet, men mener det kan ha sammenheng med at hun har mange plikter på senteret og ikke alltid er til stede når informasjonen blir gitt. Men noe hørte hun om prosjektet, og hun sier at hun og mange andre var skeptiske fordi en «*alltid er redd for noe nytt*».

En annen norsk kvinne gir uttrykk for en forsonlig innstilling til prosjektet når hun sier:

Jeg synes det var all right, for jeg mener de er jo ikke annerledes enn andre mennesker de fleste av dem. De har noen vaner, men det må en jo kunne finne seg i. For jeg mener om vi dro dit, så hadde jo vi også andre vaner. En må jo respektere mange av de tingene som er forskjellig, synes nå jeg da i alle fall. Jeg har ikke hørt at dem har gjort noe gærent her.

Mange av de norske har vært brukere av senteret i lang tid, og kan føle at minoritetsetniske eldre er inntrengere i «deres» eldresenter. De har en sterk

tilhørighet til senteret, og er lite villige til å endre på vaner og tradisjoner som de har forholdt seg til i mange år. Flere gir uttrykk for at med alderen blir mange engstelige for «det nye», og mindre villige til å endre på hverdagslivets vaner. Men de påpeker eldre innvandreres rett til å benytte senteret.

Innvandrerkvinnens synspunkter

Jeg stilte spørsmål til innvandrerkvinnene om hva de mente om dette prosjektet. En kvinne forteller at hun visste ingenting om eldresenter før hun begynte å komme til senteret. Hun ble kontaktet av en av de pakistanske kvinnene, og møtte derfor opp. Hun ble svært godt mottatt, og likte seg veldig godt. Derfor kommer hun hver torsdag. En annen kvinne sier at hun hadde heller aldri hørt om eldresenteret. Hun gikk forbi senteret og så mange pakistanske kvinner som gikk inn i kaféen. Hun spurte noen av kvinnene om hva de gjorde der, og fikk vite at det er et eldresenter. Siden har hun kommet til senteret hver torsdag for å møte de andre kvinnene.

En pakistansk kvinne ble ringt opp av en venninne som fortalte henne om eldresenteret. Hun begynte å komme til senteret for ca. to år siden. Hun sier at fra første stund var det lett å bli kjent med folk, og hun likte det. Derfor kommer hun jevnlig til eldresenteret.

«(Prosjektlederen) ringte meg opp og spurte om jeg hadde lyst til å komme. Hun hadde hatt kontakt med meg tidligere», sier en pakistansk kvinne. Hun forteller om sine erfaringer:

Jeg hadde ikke lyst til å komme, for jeg visste ikke hva jeg skulle gjøre der. Det var et veldig vanskelig navn på gata, men mannen min sa det var like i nærheten av hans butikk. Han kjørte meg til senteret. Jeg likte meg veldig godt første gangen jeg kom hit. Jeg liker å ha folk rundt meg, jeg liker ikke å sitte alene. Da jeg kom første gang møtte jeg (prosjektlederen), og da jeg så at jeg kjente flere av de pakistanske som var her ble jeg veldig glad. Jeg tenkte at dette er et bra sted. Vi sitter sammen, snakker sammen og noen ganger når jeg trenger hjelp eller informasjon, kan vi spørre hverandre. Vi sitter her og snakker sammen og jeg glemmer alt. Jeg glemmer meg bort i to timer. Hvis jeg ikke kan gå ut og er hjemme hele tiden, ligger jeg på sofaen. Det er ikke bra.

Når en åpner for nye brukergrupper i et etablert og tradisjonelt eldresenter, kan en forvente ulike reaksjoner. Innvandrerkvinnene gir ikke uttrykk for motforestillinger til å være i et tradisjonelt eldresenter. Ovennevnte uttalelser viser at for innvandrerkvinnene er dette et godt møte med eldresenteret. Det

er et sted de setter pris på å komme til, og alle jeg har snakket med er svært fornøyd med at dette prosjektet er satt i gang. Kvinnene har et trygt møtested, der de treffer folk de kan snakke med på sitt eget språk. De kommer seg ut av hjemmet, og de får et nettverk utenom familien. Som ovennevnte uttalelser viser gir norske eldre uttrykk for større variasjon i synspunkter på at eldre innvandrere kommer til eldresenteret.

5. Flerkulturelle møter

De neste skrittene i integreringsprosessen handler om *møtene* som finner sted på eldresenteret eller i tilknytning til det. Det har vært arrangert fester med pakistansk og indisk mat for alle på senteret. Kvinner fra innvandrergrappa og den norske grappa har deltatt sammen på blant annet helgekurs på et konferansesenter og handletur til Strømstad. Det feires Eid (muslimsk helligdag), 17. mai og det arrangeres julemiddag. Men de møtene som betyr mest for innvandrerkvinnene finner sted i kaféen en gang i uka. Arrangerte sammenkomster som ansatte og prosjektlederen står bak, kan betegnes som *formaliserte møter*. Innenfor de formaliserte møtene er det mange uformelle møter som oppstår når folk treffes for eksempel i garderoben, i døra eller ved serveringsdisken i kaféen. Disse møtene vil jeg kalle *spontanmøter*.

Kaféen som møtested

De ukentlige sammenkomstene for innvandrerkvinnene finner sted i kaféen ca. fire timer hver gang. Innvandrerkvinnene har et langbord der det sitter mellom 15–25 kvinner. De norske sitter ved småbord i motsatt ende av rommet. Svært ofte står det et tomt bord mellom innvandrerkvinnenes langbord og de norske brukernes bord – en «luftkorridor» som en av de ansatte kaller det. Flere av de norske understreker at dette er en kafè, og langbord hører ikke hjemme i en kafé. Noen norske kvinner satte seg en gang på et av bordene som settes sammen til langbord den dagen innvandrerkvinnene skulle komme. Prosjektlederen ba dem om å flytte seg slik at langbordet kunne settes sammen. Dette ble tatt ille opp av de norske kvinnene som følte seg «jaget vekk». Episoden ble et diskusjonstema blant de norske i ettertid, og betegnet som «ikke riktig».

De pakistanske kvinnene jeg har intervjuet gir uttrykk for at de trives svært godt i kaféen. De betegner de norske som «snille», og synes de blir behandlet med respekt. Men det de setter mest pris på er samtalene med hverandre. De forteller om familiene sine, om reiser til hjemlandet, sykdom og helseproblemer, og de diskuterer hva som er moralsk riktig ifølge Koranen. Det sitter også noen norske kvinner sammen med innvandrerkvinnene på torsdager. Dette er kvinner som er tilknyttet prosjektet på ulike måter. Et par av dem er frivillige som underviser kvinnene i norsk enkelte torsdager. En fra personalgrappa sitter sammen med dem, og av og til setter

en og annen norsk bruker (kvinne) seg sammen med innvandrerkvinnene. Jeg har tilbragt mange timer sammen med kvinnene, og har derfor personlig erfaring fra langbordet i kaféen. Det jeg opplever når jeg forsøker å delta sammen med dem er en følelse av å forstyrre deres samtale. Innvandrerkvinnene snakker urdu/hindi/punjabi sammen, noen snakker ikke norsk, eller de snakker lite norsk. Vi som er norske er derfor avhengig av å få noen til å oversette for oss. Som regel er det en av kvinnene som oversetter, men ganske raskt blir hun fanget inn i samtalen igjen som foregår på urdu. Det føles da som om vi maser, når vi gjentatte ganger må be om oversettelse.

En av de ansatte uttaler at målet med prosjektet er integrering, og det er ikke bare innvandrere som skal bidra til dette – også nordmenn må integrere seg med innvandrere. Men etter hvert har hun begynt å se annerledes på dette, og hun sier: «Jeg ser hvor viktig det er å kunne snakke åpent sammen for (innvandrers)kvinnene. Det er godt for dem.» Hun tror kvinnene synes det er godt å snakke sitt eget språk. «Så hvorfor skal jeg sitte sammen med dem,» spør hun. Hun mener: «Integreringen vanskelig-gjøres fordi tiden innvandrerkvinnene tilbringer i eldresenteret er knapp. Samtalen dreier seg for det meste om innvandrerkvinnenes interesser. Vi snakker ikke urdu og innvandrerkvinnene snakker ikke godt nok norsk.» Til tross for dette uttrykker flere kvinner at de gjerne vil snakke norsk, og ha kontakt med de norske. Norske som setter seg sammen med dem, blir alltid godt mottatt. Det er hyggelig å sitte sammen med dem til tross for språkproblemer.

Det er forståelig at kvinnene har mye på hjertet, når de møtes kun en gang i uka. Samtalene går aldri i stå. Dessuten har prosjektlederen ofte noe hun skal formidle. Hun fungerer som informasjonskilde for innvandrerkvinnene. De har behov for kunnskaper og informasjon om ulike temaer og problemer som prosjektleder og den indiske sykepleieren bidrar med. De deltar i diskusjoner og samtaler, og kan korrigere feilinformasjon som kvinnene har fått om majoritetssamfunnet, norske familier, skole, helse- og sosialtjenester osv. Tre–fire timer i uka er ikke mye når samtaleemnene er uuttømmelige. Det virker som om samtalene over en kopp te i kaféen er svært viktig for innvandrerkvinnene. Foredrag og skriftlig materiale kan nok bidra til at kvinnene får bedre kunnskaper om ulike temaer. Men å kunne samtale seg imellom, og å få informasjon om det de er opptatt av i øyeblikket, er av vesentlig betydning. «Tekoppen» representerer kanskje det viktigste forebyggende tiltaket for innvandrerkvinnene i eldresenteret.

Noen av innvandrerkvinnene kjente hverandre før de traff hverandre i eldresenteret. Men de fleste har blitt kjent på senteret. De har etterhvert blitt en sammensveiset gruppe. Enkelte ringer hverandre privat, og flere omgås utenfor senteret. På senteret fungerer de ofte som en støttegruppe for hverandre. De snakker om sine bekymringer og får omsorg og støtte tilbake. En av kvinnene mistet ektemannen for en tid tilbake. Mange av kvinnene gikk da for å besøke enken. En kvinne var borte fra senteret en tid på grunn av sykdom. Hun ringte eldresenteret, og ga uttrykk for at hun følte seg såret over at ingen kom og besøkte henne. Noen av kvinnene gikk da på besøk, selv om de ikke kunne snakke hennes språk. Det er likevel begrenset hva kvinnene snakker om av problemer seg imellom. Vanskelige temaer som blant annet konflikter i familien diskuteres sjelden.

I et prosjekt som dette er det viktig å være klar over religiøse, politiske og kulturelle forskjeller og motsetninger som i utgangspunktet finnes mellom innvandrerkvinnene. Kvinnene har bakgrunn fra landsbyer, noen fra byer, de er kristne, hinduer og muslimer, de har ulike politiske loyaliteter, de tilhører ulike klasser og kaster. Prosjektlederen fremhever betydningen av å arbeide målbevisst for å «nøytralisere bakgrunner». Hun har understreket at eldresenteret skal være et nøytralt sted, der politiske og religiøse motsetninger ikke skal innvirke på samholdet i gruppa. Ulike loyaliteter kunne ha ført til misnøye mellom deltakerne, men gruppa fungerer bra. Innvandrerkvinnene viser glede over å se hverandre, de hilser og gir hverandre en klem når de møtes.

Prosjektlederen har videre vært opptatt av at eldresenteret ikke skal oppfattes som et sted for en «utsatt» gruppe innvandrerkvinner. Det må ikke få rykte for å være et «problemsted», det skal være et «hyggested». Folk i innvandremiljøer sjekker hvem som går på senteret. Dersom det blir stigmatisert og stemplet som et senter for kvinner med problemer, holder mange seg borte fra senteret. Dette forsøker prosjektlederen å forhindre ved å ikke vektlegge problemer i for stor grad. Hun prøver også å unngå at de norske i eldresenteret «stakkarsliggjør» innvandrerkvinnene, hun vil ha bort det hun betegner som «patronisering» fra de norskes side. Det hun vektlegger som vesentlig, er det hun kaller «medmenneskelighet».

Kaféen er selvfinansiert – det vil si at de norske kjøper tilstrekkelig med mat til at det dekker utgiftene i kaféen. For en del norske eldre er kanskje den daglige middagsretten den viktigste grunnen til at de kommer til senteret. Innvandrerkvinnene kjøper ikke mat eller drikke i kaféen. De lager sin egen te, eller de har med gulabi chai (rosa te med salt og melk) på termos. Ofte har de med en pakistansk matrett, hjemmebakke kaker og

snacks som er vanlig i Pakistan og India. I senere tid har dette blitt skiftet ut med frukt. Utgifter til serveringen går av prosjektmidlene. Når de tar med matretter for å feire at en sønn eller datter gifter seg, eller når et barnebarn er født, betaler de selv. De norske har ikke samme mulighet til å ta med mat og drikke hjemmefra. Kaféen har en regel om at dette ikke er tillatt. De får heller ingen gratis servering av kaffe og te i kaféen. Dette er ulikheter som norske eldre legger merke til, og som skaper misnøye.

Mange av norske eldre klager over at innvandrerkvinnene snakker for høyt, og de er dominerende i miljøet. De sitter ved langbord og snakker med hverandre fra den ene enden av bordet til den andre, mens de norske sitter ved småbord og snakker sammen med lave stemmer. Flere av de norske brukerne holder øye med langbordet, og snakker om hvor vanskelig det har blitt å være i kaféen etter at innvandrerkvinnene kom. En av de norske brukerne kommenterer et økende fravær på denne dagen:

Jeg synes at nå i den senere tid så er det få altså, og de fleste som sitter der klager over at de (innvandrerkvinnene) snakker så høyt og sånn. Det er jo det som irriterer. Da sier jeg at det er jo språket som virker sånn kanskje. Det hører vi ute på gata også. Som en venn av meg sa – vi var nede i byen og det sto et par stykker der og snakka til en langt opp i gata: Snakker du med noen i Sinsenkrysset. Sånn virka det på han. Han sa det bare på skøy, og det skjønte dem godt.

Det har forekommet konfrontasjoner i kaféen mellom de norske brukerne og innvandrerkvinnene på grunn av høye stemmer rundt langbordet. Innvandrerkvinnene har blant annet blitt bedt om å «holde kjeft» fra en av de norske, hvorpå en av innvandrerkvinnene svarte med samme mynt. Styrer og prosjektleder vil nå forsøke å motvirke denne type kommunikasjon ved å snakke om dette med norske brukere og innvandrerkvinnene. Men norske brukere gir også uttrykk for at de ser det er viktig for kvinnene å komme til senteret, og at de får treffe andre med samme bakgrunn som de kan snakke med. Flere norske gir uttrykk for at de synes det er trivelig at innvandrerkvinnene nå kommer til senteret. De viser interesse for livene deres, de er nysgjerrige og ønsker kontakt med innvandrerkvinnene.

Men høyt støynivå i kaféen, gratis bevertning og langbord er blant de ting som irriterer mange av de norske. En av de ansatte sier dette om forskjellene:

Akkurat på eldresenteret så henger man seg naturligvis opp i alt som kan henges opp i. Det er jo det at de snakker høyt og sitter for mange ved det store bordet. De skal ha spesialbehandling, de kan ikke spise

maten vår. Jeg har ofte tenkt (...) at det er viktig å ha et skikkelig tilbud fra kjøkkenet, slik at de kan kjøpe maten på lik linje med de norske. For hver gang de norske opplever at det er forskjellsbehandling, så får de veldig mye motstand. Det ser jeg jo i Lov om sosiale tjenester at loven går enormt inn for at vi skal ha like tilbud og like plikter.... Vi skal være like (for loven), og jeg tror det er veldig farlig på en måte å lage flere ulikheter enn nødvendig.

Hun sier videre: «Du vet de har jo masse regninger (de norske) og strever og sliter enormt med økonomien. Så skal de gå å betale dyrt for kaffekoppen sin (en kopp kaffe koster fem kroner), mens de andre sitter å får den gratis. Det irriterer de eldre noe veldig, vet jeg.»

Det som irriterer de norske brukerne er forskjellsbehandling som gir innvandrerkvinnene noen fordeler som ikke er vanlig i kaféen. En norsk kvinne sier at hun føler seg diskriminert. De norske eldre forventer *likebehandling*. Flere av de ansatte påpeker også dette som viktig, dersom en skal unngå å nøre opp under negative holdninger i forholdet til innvandrerkvinnene. Et forslag om å gi alle gratis kaffe og te denne dagen, og eventuelt at noen baker en kake, har ikke blitt forsøkt ennå. Gratis kaffe og kaker og et lite felles arrangement ville kanskje gjøre det attraktivt å komme, også for dem som uteblir på denne dagen.

Personalet har et ansvar i integreringsprosessen, og spesielt styreren er svært opptatt av at dette skal lykkes. Hun er opptatt av at folk må møte hverandre for å bli bedre kjent, og kaféen er en møteplass. «For å få en følelsesmessig forståelse for hverandre må man delta sammen, og en må minne folk om at ingen må føle at deres miljøer, deres kultur eller deres væremåte blir trua eller ødelagt ved å dele ting med hverandre. Det er noe med at man må hjelpe hverandre i det å se at dette ikke er noe vi mister, det er noe vi får av hverandre,» mener styreren. Dette kan betegnes som god integreringsstrategi, men folk velger annerledes. De velger å sitte gruppevis med dem de «passer sammen med». Innvandrerkvinnene sitter ved sitt langbord, og norske brukere har sine småbord.

Styreren er bekymret for at tålegrensen for hva de norske brukerne vil akseptere kan nærme seg. Hun er bekymret for at misnøye i forhold til innvandrere i eldresenteret forsterkes når gruppa med innvandrerkvinner vokser. De virker for dominerende i kaféen. Hun mener at dersom de fortsatt skal være i kaféen, må gruppa i hvert fall deles opp. Innvandrerkvinnene må sitte ved småbord på samme måte som de norske brukerne gjør. Hun minner om at da prosjektet startet opp var innvandrerkvinnene få, og de fikk plass rundt et småbord. Det ble da enklere for de norske

kvinnene å sette seg ned for å slå av en prat. Styreren er opptatt av at kaféen skal være en kafé, og i en kafé sitter folk ved småbord, ifølge henne. Hun mener dette ville kunne løse blant annet «støynivået i kaféen», som er forårsaket av innvandrerkvinnenes høye stemmer og livlige samtaler. Men hun har også nevnt at den beste løsningen ville være om innvandrerkvinnene benyttet et annet rom i eldresenteret.

Om småbord vil føre til bedre kontakt mellom innvandrerkvinnene og de norske kvinnene kan det settes spørsmålstegn ved. Det kan se ut for at den nysgjerrighet og interesse som de norske kvinnene viste tidligere, ikke er like mye til stede i fortsettelsen av prosjektet. Det kan virke som om interessen har avtatt etter hvert som innvandrerkvinnene ikke lenger er «gjester», men faste brukere av senteret. Dette kjenner vi fra andre sammenhenger i samfunnet, der for eksempel arbeidsmigranter gir uttrykk for at når de i sin tid kom som «gjestearbeidere» ble de godt mottatt. Men etter hvert som de har slått seg ned i Norge, har interessen for dem avtatt og i verste fall ført til diskriminering (Moen 2002).

Bønn i eldresenteret

Enkelte av de muslimske kvinnene ber på senteret. De bruker kåpen sin som bønneteppe og legger seg på steder de finner egnet. Tidligere benyttet de blant annet garderoben som «bønnerom». Flere norske eldre klaget over dette. De mener at garderoben er et uegnet sted, fordi de ikke får hentet kåpene sine. En norsk kvinne beskriver det upraktiske ved denne situasjonen:

Jeg kom i full fart jeg, som jeg pleier å gjørra, så fort jeg kan da, og slenger døra opp, vet du. Her skal jammen døra stå oppe, sier jeg (for å forhindre at tyver sniker seg inn i garderoben). Så lå det en på teppe, og jeg slo til a i rompa med døra. Jeg visste jo ikke at hu lå der jeg. Det var en av de første gangene at dem lå der. Og jeg var jo ikke der hver torsdag. Så jeg ba om unnskyldning, for jeg visste jo ikke at dem var der. Og så kom det en annen etterpå og gjorde det samma.

En norsk kvinne viser en mer overbærende holdning når hun sier:

Nei, jeg bryr meg ikke noe om det, det får dem bare gjøre som dem vil med. Jeg går bare ikke inn i garderoben når dem er der. En må jo vise litt respekt også. Jeg mener det er jo skikken deres, og det var jo ikke så lenge dem var inne i garderoben.

På grunn av klagene fikk de muslimske kvinnene tildelt fotpleiesalongen som «bønnerom», men ingen av kvinnene har noensinne brukt dette rommet. De

foretrekker «fryserirommet» og kontorene til de ansatte, noe som ikke har blitt akseptert. Verken frisørsalongen eller fotpleiesalongen kan brukes som «bønnerom», fordi hår og negler er «urent» (kulturelt urent).

Ingen av de ansatte forsto hvorfor kvinnene ikke ville akseptere tilbudet om frisørsalongen eller fotpleiesalongen som bønnerom. En av dem foreslo til og med å henge et skilt på døra til fotpleiesalongen som informerte om at dette var et bønnerom, for å gi kvinnene en følelse av deres rett til rommet. Dette vitner om imøtekommenhet og forsøk på å legge forholdene til rette, men med utgangspunkt i en virkelighetsforståelse som ikke stemmer overens med de muslimske kvinnenes oppfatninger av «renhet». Det har vist seg å være vanskelig å finne et rom som innvandrerkvinnene synes egner seg som bederom. De som bor i nærheten går hjem for å be, mens andre som bor lengre unna, og derfor må be i senteret, har funnet seg en «ren» plass for bønn i senterets andre store oppholdsrom. Enkelte er mer pragmatiske. De har vonde knær og vansker med å bøye seg, de snur stolen slik at de sitter med ryggen til resten, og skaper seg på denne måten et «rom for bønn».

Handletur til Sverige

Enkelte av innvandrerkvinnene har deltatt på utflukter som senteret har arrangert. De har vært blant annet i Strømstad sammen med norske eldre for å handle. Turen gikk med buss til Sandefjord og båt til Strømstad. Ombord i båten på vei til Strømstad holdt de norske kvinnene og innvandrerkvinnene seg hver for seg. Innvandrerkvinnene handlet lite i taxfree-butikken på båten, og de norske deltakerne ba om å få bruke alkoholkvoten deres. En av de pakistanske kvinnene forteller:

Vi pakistanske satt i en gruppe og de norske i en gruppe. Vi snakket ikke sammen for vi drikker ikke vin, men de (norske) kom og spurte om vi kunne kjøpe vin til dem på våre billetter. Og da kjøpte vi vin til dem. De betalte for vinen, og ingen sa nei til dem. Vi ble bedre kjent gjennom vinen.

Innvandrerkvinnene hadde med mat og drikke hjemmefra, fordi de «ikke kan spise maten» ombord på båten. En norsk kvinne kommenterte dette:

Du vet dem drar med seg te eller kaffe – svære kanner – vet du og brer utover (mat). Det er ikke bra det heller, for du vet dem selger jo om bord, ikke sant – mat og andre ting, så akkurat det er vel heller ikke så populært.

En annen episode som ble lagt merke til av de norske er den følgende: Om bord i båten bredte en av de muslimske kvinnene ut kåpen sin på gulvet i gangen mellom salongen og tax-freebutikken for å be «med rompa i været» som en av de norske kvinnene uttrykte det. Den norske kvinnen kommenterer hendelsen litt sarkastisk «det er ikke av det helt store».

Flere av de norske – deriblant bussjåføren – reagerte på at innvandrerkvinnene kjøpte for mange kyllinger, at de kom for sent tilbake til bussen og at de kastet søppel i bussen. Bussjåføren var på nippet til å melde fra til tollmyndighetene om kyllingkjøpene, men ble stanset av reiselederen. De fikk heller ikke lov å spise eller drikke i bussen, og når de skulle inn i bussen ba han dem tørke av seg på beina på en matte han hadde lagt ut. En pakistansk kvinne som forteller dette ler og sier: «Men vi ble ikke fornærmet for det». En annen kvinne synes sjåføren var «veldig hyggelig». «Han var litt streng, men jeg synes det var riktig. Ingen fikk drikke te eller spise chips i bussen for det ble for mye rot. Han var veldig grei.» Bussjåføren vil helst ikke ha med det han betegner «de brune» en gang til, og enkelte av de norske har ymtet frempå om to busser neste gang. På senere turer har prosjektlederen opplevd sjåfører som er motvillige til å ha innvandrerkvinnene som passasjerer. Det de beklager seg over er at kvinnene kjøper mer kjøtt og kyllinger enn de har lov til, og sjåføren kan få problemer i toll.

Det har vært arrangert flere handleturer til Sverige der innvandrerkvinner har deltatt. Et år og flere bussturer senere reiser enda en gang en buss til Strømstad med 19 innvandrerkvinner og 14 norske kvinner. Denne bussturen foregikk uten noen heftelser og klager. Alle innvandrerkvinnene kom presis til bussens avgangstider på alle stoppestedene underveis, ingen kjøpte for mye kjøtt og kyllinger, og alle snakket med lave stemmer. Det kan se ut for at prosjektlederens «opplæring» av innvandrerkvinnene har virket, slik at irritasjonsmomentene har blitt borte. Kvinnene hadde lært seg de kulturelle kodene for «handletur til Strømstad». Kun en hendelse fikk ekstra oppmerksomhet fra de norske denne gang, kanskje ikke uten grunn. De pakistanske kvinnene hadde med middag – ris og kjøtt – som de spiste bak i bussen under oppholdet i Strømstad. De hadde med duk som ble lagt på bussbordet, og bestikk og tallerkener til alle kvinnene. Flere termokanner med te gikk også med under lunsjen bak i bussen. Enkelte norske reagerte på dette, men ingen klagde – bussen sto klar og luktfri (enkelte norske reagerer på lukten av pakistansk mat) til tilbakereisen! Bussjåføren bidro til en vellykket tur ved å vise større fleksibilitet i forhold til innvandrerkvinnenes ønsker enn foregående sjåfører. De fikk tillatelse til

å spise lunsj i bussen, og han viste dem hvor i Strømstad de kunne kjøpe halalkjøtt. Han var vennlig og imøtekommende. I ettertid har det imidlertid blitt påpekt fra enkelte norske deltakere på turen at bussjåfører ikke alltid er like imøtekommende som denne bussjåføren. De ber om at innvandrerkvinnene neste gang tar med seg matpakker.

Fleksibilitet er viktig i sammenhenger som dette. Innvandrerkvinnene endret på tidligere atferd, og bussjåføren og de norske brukerne aksepterte at innvandrerkvinnene spiste medbragt mat i bussen. Informasjon og samarbeid er vesentlig, men kanskje en først må «tråkke i salaten» for å vite hvilken type informasjon som folk trenger, og hva en skal samarbeide om. Det må gis rom for en viss kvote «tabber», som så kan rettes opp gjennom informasjon om hvordan for eksempel bussturer og grensehandel bør foregå. Denne type erfaringer viser at integrering forutsetter blant annet prøving og feiling for å kunne endre uhensiktsmessig atferd, eller innpasse nye vaner ved å endre på rigide regler når dette er mulig og nødvendig. Men siste handletur til Sverige gikk likevel med egen buss for innvandrerkvinnene, fordi det oppsto vansker på en tidligere busstur. Det ble uoverensstemmelse mellom norske brukere og innvandrerkvinnene, fordi tiden ble for knapp til å imøtekomme ulike behov. Innvandrerkvinnene ønsket å kjøpe halalkjøtt i Strømstad, mens de norske eldre ønsket å kjøpe kjøtt ved Svinesund. Det ble for kort tid i Strømstad, og innvandrerkvinnene var misfornøyd med dette. De måtte ta til takke med kyllinger i Svinesund. De norske brukerne har også etter hvert ønsket egen buss, og på siste tur til Strømstad reiste innvandrerkvinnene i egen buss. Men bedre tid kunne tenkes å bidratt til at ulike ønsker kunne blitt imøtekommet, slik at folk kunne fortsette å reise med felles buss.

Seminar på konferansesenter

En annen utflukt som mange av de norske og innvandrerkvinnene har deltatt på er en helgetur til et konferansesenter. Det ble arrangerte et MOD-kurs, som står for «mangfold og dialog». Deltakere på MOD-kurs er vanligvis yngre mennesker, og en utfordring var derfor å prøve ut kurset på eldre mennesker. Hensikten med kurset er å få folk til å reflektere over holdningene sine i forhold til hverandre. Da jeg spurte noen av de pakistanske kvinnene som deltok på kurset om hva de har fått ut av det, har jeg fått vage svar. Det som synes viktig for dem var å være på tur og overnatte uten familien for første gang i deres liv.

Innvandrerkvinnene gir uttrykk for at de ønsket å bli bedre kjent med de norske kvinnene. En av de pakistanske kvinnene forteller fra turen:

Vi ble bedre kjent med hverandre. Vi satt oppe ganske sent om kveldene og pratet sammen. Noen kunne ikke snakke eller forstå norsk, men da oversatte de som kunne norsk. Vi snakket om at vi alle er mennesker, og vi må være sammen. Vi må bli bedre kjent med hverandre. Vi skal ikke segregere en gruppe fra en annen, og det er veldig bra å integrere.

En av de andre pakistanske kvinnene forteller dette om samværet:

Vi satt sammen med de norske. Vi sang og snakket om brylluper – hvordan gjør dere det og hvordan gjør vi det. Alle de norske damene lo og virket veldig glade. Det er første gang på lang tid at vi snakker om vår kultur og vår religion.

Flere av innvandrerkvinnene tok badstue utpå kvelden. De spaserte gjennom hotellet i nattkjoler og ned i badstua. En pakistansk kvinne beklager at hun ikke kunne delta – hun sier: «Famida (romkameraten) ble syk, og hun ba meg være hos henne for hun var redd. Men jeg ville veldig gjerne bli med i badstua, det er første gang jeg ser det. Jeg har aldri vært i badstue.» Innvandrerkvinnene gir uttrykk for at de er svært fornøyd med turen. De trivdes godt med å sitte sammen med de norske eldre og prate, og høre om deres liv og fortelle om sine liv. Eksemplet fra badstua tyder på åpenhet i forhold til nye erfaringer. Det sosiale aspektet ved turen synes å være det vesentlige, seminarets innhold ble omtrent ikke nevnt i intervjuene.

Som nevnt deltok også mange norske kvinner på turen til konferansesenteret. De jeg har snakket med gir uttrykk for at det var en fin opplevelse å bli bedre kjent med innvandrerkvinnene. En av de norske kvinnene forteller fra samværet om kvelden:

Og de var så ivrige (innvandrerkvinnene), og de syntes det var så moro for flere av dem hadde jo aldri vært borte om natta før, så det var jo bare så vidt de hadde fått lov av mannen sin å reise. Og så hadde jeg det så moro, for det var en dame som sa at hun ikke kunne være borte mer enn ei natt fra sønnen sin. Ja, hun satt der og snakket om sønnen sin, og så sier hun at sønnen skulle gifte seg snart. Da måtte jeg le. Så vi ble invitert i bryllup, men jeg har ikke hørt noe mer. Hun sa han skulle gifte seg utpå sommeren.» (Norske kvinner på eldresenteret har siden blitt invitert og deltatt i pakistansk bryllup).

Den samme kvinnen bemerket at det var de norske som måtte ta kontakt med innvandrerkvinnene. Hun sier: «Men når du gikk bort for å snakke med dem, så var de jo så blide og hyggelige. Men jeg så aldri en gang at de kom bort til oss først, men jeg tror kanskje at dem er litt nervøse for at dem ikke skal bli godtatt.» Tilsvarende har andre erfart i andre sammenhenger. Det er ofte de norske som tar kontakt eller hilser først.

Kvinnene gir uttrykk for at de trivdes sammen, og flere av de norske kvinnene og innvandrerkvinnene har uttalt at de ønsker å ha mer kontakt og bli bedre kjent med hverandre.

Etter helgeturen til konferansesenteret ble det derfor etablert en arbeidsgruppe bestående av innvandrerkvinner og norske kvinner som skulle finne frem til felles aktiviteter. Kulturfester sto på programmet, og det ble planlagt at innvandrerkvinnene skulle lage matretter og norske kvinner bake kaker. Dette var et forsøk på å finne fellesnevner for samhandling, der begge gruppene hadde gjensidig utbytte av møtet. Men samarbeidet opphørte etter kort tid. Språkvansker ble oppgitt som årsak til at arbeidsgruppen ikke fungerte.

Til tross for manglende oppfølging fra arbeidsgruppa, har det vært arrangert mange felles tilstelninger på eldresenteret. Ansatte og prosjektleder har arrangert flere kulturfester og feiring av Eid (muslimsk helligdag) i kaféen. I eldresenteret feires 17. mai på 16. mai, og både norske eldre og innvandrerkvinnene deltar i feiringen sammen. Besøk fra nærmeste barnehage er et populært innslag. Om sommeren benyttes en blomstrende bakgård av alle brukerne på torsdager. Det har vært arrangert matlagingskurs, der både norsk og pakistansk mat (blant annet brødbaking og ulike melkeprodukter) har stått på menyen. På matlagingskursene, som gikk over to dager, deltok 7–8 norske kvinner og tilsvarende antall innvandrerkvinner. Til festene i kaféen har innvandrerkvinnene kommet med matretter og kaker, og de norske har smakt og spist sammen med innvandrerkvinnene. Mat, musikk og underholdning ser ut for å bygge opp under følelsen av fellesskap for de eldre. Oppmøtet har vært svært godt på festene – opptil 50 mennesker – og god stemning i kaféen.

6. Segregerte tilbud

Innvandrerkvinnene kjenner lite til de faste tilbudene og tjenestene ved senteret. Flere har heller ingen kunnskaper om hvilke funksjoner personalet har. Enkelte har deltatt i omvisning i senteret, blant annet besøkt systua. Prosjektlederen informerer om senteret, men dette har tydeligvis ikke nådd alle. Men kvinner jeg har snakket med gir uttrykk for at det de er mest interessert i er å sitte sammen og prate i kaféen. De har ikke behov for tilbud utover dem prosjektlederen arrangerer. Tiltak som er spesielt tilrettelagt for innvandrerkvinnene kan betegnes som segregerte tiltak. Dette er tiltak som innvandrerkvinnene i samarbeid med prosjektlederen har funnet frem til, og som de anser som spesielt nyttige. I praksis blir også eldresenterets øvrige tilbud etnisk segregerte, fordi innvandrerkvinnene benytter svært få av dem. Alle har lik rett til å benytte tilbudene, men det synes å være noen praktiske og symbolske grenser for at alle bruker dem. Eldre innvandrere benytter sosionomtjenesten, kaféen og de deltar på enkelte felles utflukter.

Helseundervisning

Det har vært arrangert flere kurs i helseopplysning, blant annet om kosthold og diabetes. Leger som snakker urdu og norsk har undervist om ulike temaer. Kvinner som ikke forstår urdu har fått oversettelse til engelsk eller norsk. Prosjektlederen har inngått avtale med leger og annet helsepersonell som kommer en gang i måneden og underviser i helse, sykdommer og kosthold (Lærings- og mestringssenteret på Aker sykehus og Lovisenberg diabetesteam). På spørsmålene som kvinnene stiller til foredragsholderen – en indisk lege – forstår vi at undervisningen når frem. Samme tema, blant annet om diabetes og kosthold, har blitt gjentatt mange ganger, slik at alle kvinnene har fått anledning til å øke sin forståelse. Prosjektlederen og kvinnene diskuterer deretter temaene uformelt i kaféen, og kvinnene får da anledning til å få oppklart uklarheter.

I senere tid har prosjektlederen sørget for at innvandrerkvinnene får undervisning om hvilke vaksinasjoner som er nyttige for å reise til sine hjemland. I løpet av dette vaksinasjonsprosjektet har kvinnene fått undervisning og også anledning til å vaksineres mot sykdommer som de risikerer å få i hjemlandet. Mange reiser til hjemlandene uten vaksinasjoner og pådrar seg sykdommer som kanskje kunne vært unngått, dersom de hadde vaksinert seg.

Innvandrerkvinnene har etter hvert fått kunnskaper om nytten av «riktig kosthold», og hvordan enkelte helseproblemer kan forebygges. Mange av kvinnene har diabetes og/eller andre helseplager. De viser stor interesse og engasjement i temaer som dreier seg om kosthold og diabetes, blant annet om diabetes og faste under ramadan (muslimsk fastemåned). Senteret har også kjøpt inn måleinstrumenter for å måle kvinnenes blod-sukker og senkning. Dette blir gjort av sykepleier som så kan sende kvinnene videre til leger, dersom hun mener dette er nødvendig.

Helseundervisningen er en vesentlig årsak til at mange innvandrerkvinner kommer til senteret. En annen viktig side ved denne undervisningen er at kvinnene tar kunnskapen med hjem til sine familiedømlemmer. Det forebyggende arbeidet som eldresenteret bidrar med får derved ringvirkninger. Det har vært opp til 40 innvandrerkvinner, og noen menn, tilstede på helseseminarene. Helseundervisningen kan dessuten benyttes som legitimering av noen timers fritid som kvinner kan sette av til seg selv. Flere av kvinnene har oppgaver i hjemmet, og må ha gode grunner for å bruke tid på seg selv som ikke kommer hele familien til gode. Helseopplysning er noe de kan bringe med seg tilbake til familien, og det gjør det lettere for dem å komme ut av hjemmet. Andre innvandrerkvinner er uten oppgaver i familien, og har mye tid – noen har for mye tid – til rådighet til seg selv.

Undervisningen er et åpent tilbud til alle brukere av senteret, men norske eldre benytter ikke tilbudene. Enkelte norske har vist seg, men snur i døra når de oppdager at det er mange innvandrerkvinner til stede. En barriere er at undervisningen foregår på urdu/punjabi. Men også andre årsaker kommer til uttrykk, når en norsk uttaler:

Vi hadde et kurs her, foredragsholderen var norsk. Og så kommer vi inn og så sitter de derre der, og de skjønner jo ikke språket. Så spør de og forstyrrer. Det ble ikke noen helhet i foredraget, så jeg sluttet å gå på de foredragene.

Innvandrerkvinnene er svært oppmerksomme i den undervisningen de får, de spør og deltar aktivt. Dette kan tolkes som engasjement, men det kan virke forstyrrende som noen av de norske brukerne gir uttrykk for.

Mange av de norske kunne nok ha nytte av denne type undervisning. Men etter hvert har undervisningen blitt tilrettelagt for innvandrerkvinnene. Enkelte norske matvaner blir presentert kun som et alternativ til pakistansk/indisk mat, når det undervises i ernæring. Det er pakistansk/indiske matvaner og helseproblemer som søkelyset rettes mot. Dette kan vi

forstå ikke er av interesse for de norske brukerne, men innvandrerkvinnenes atferd på seminarer gjør at de norske eldre heller ikke ønsker å delta sammen med dem. Denne undervisningen har derfor utviklet seg til å bli et segregert tilbud for innvandrerkvinner.

Norskundervisning

Det har vært forsøkt med norskundervisning, der kvinnene kan få undervisning av profesjonelle lærere flere ganger i uken. Men kvinnene ønsker ikke å sette av så mye tid til norskundervisning. Flere av kvinnene har ikke skolegang fra hjemlandet og kan ikke lese eller skrive. De fleste snakker lite norsk, eller de kan ikke norsk i det hele tatt. Flere er motiverte for å lære litt muntlig norsk. Det settes derfor av en time til norskundervisning en gang i uken, og to frivillige kvinner har ansvaret for undervisningen. Dette er i samsvar med hva kvinnene selv ønsker. De føler seg trygge i forholdet til de norske kvinnene som underviser, og tør derfor å delta aktivt i undervisningen. En undersøkelse fra et iransk eldresenter i Sverige viser at også der foretrakk eldre iranere å få svenskundervisning på eldresenteret fremfor det kommunale tilbudet tilrettelagt for alle med innvandrerbakgrunn. De eldre klarte ikke å følge med på kursene, fordi undervisningen gikk for raskt frem. De eldres ambisjoner for å lære svensk var også lavere enn for yngre innvandrere (Emami m. fl. 2000). Det sier seg selv at norskundervisningen må være et atskilt tilbud. Det har da heller ikke vært uttrykt misnøye med at innvandrerkvinnene får tilbud om norskundervisning fra norske brukeres side.

Bevegelsesgruppe

En fysioterapeut kommer på torsdag hver fjortende dag og leder et trimopplegg for innvandrerkvinnene. De norske kvinnene deltar ikke på denne treningen. En årsak kan være at innvandrerkvinnene er fysisk svake, og fysioterapeuten har tilrettelagt et spesielt kurs for dem. Blant annet sitter de på stoler når de gjør øvelsene. De norske kvinnene reagerer på at ikke de har et tilsvarende tilbud, og det er nå snakk om at fysioterapeuten skal tilrettelegge et eget kurs for dem. Et annet forslag går ut på at dette bør være et tilbud der både de norske og innvandrerkvinnene kan delta sammen.

Systua

Systua er åpen hver dag og ledes av en aktivitør. De eldre syr, vever og strikker – noe til seg selv, men det meste av det de lager selges, og inntektene går til eldresenteret. Aktivitøren mener hun har stilt seg åpen for å inkludere innvandrerkvinner, men i praksis har det vært lite samarbeid om tilbud. I utgangspunktet er tilbudet åpent for alle, men det er kun norske kvinner som deltar i gruppa på systua. Det er en sammensveiset gruppe med kvinner som møtes hver dag. De har god kontakt og viser omsorg for hverandre. Andre på senteret stikker innom å slår av en prat, men ellers holder gruppa seg mye for seg selv. De blir betegnet som en «enklave» på eldresenteret.

En pakistansk kvinne forsøkte å ta del i sygruppa. Både de norske brukerne og aktivitøren ble ganske raskt irritert over hennes deltakelse, fordi hun hadde kontinuerlig behov for assistanse fra aktivitøren. Dette gikk ut over de andre eldre, som også har behov for hjelp til å komme videre med arbeidet sitt. Det gikk så langt at flere av de norske brukerne sluttet å komme, fordi de syntes det ble for slitsomt med den pakistanske kvinnen i gruppa. Aktivitøren gir uttrykk for at hun er engstelig for at det vil forstyrre den gode kommunikasjonen i gruppa, dersom innvandrerkvinner begynner å komme i systua. Dessuten blir manglende deltakelse i «frivillig arbeid» trukket frem som et problem. Den pakistanske kvinnen var ikke interessert i lage produkter til inntekt for eldresenteret. Hun ønsket å lage ting til sin familie og seg selv. Dette er fullt mulig, dersom hun betaler for materiale hun benytter. Men det er visse forventninger til at det lages produkter som kan selges for å gi inntekter til eldresenterets mange aktiviteter. Innvandrerkvinner vil ofte selv benytte det de lager. Dette kan komme i konflikt med eldresenterets praksis, der omtrent alt som produseres i senteret selges til inntekt for senterets aktiviteter.

Oppsummering

Det synes som om det er både usynlige og praktiske grenser rundt en del tilbud i eldresenteret. Senterets tradisjonelle tilbud benyttes kun av de norske brukerne, selv om disse i utgangspunktet skal være et tilbud til alle brukere. Alle tilbud som tilrettelegges av prosjektlederen er åpne for både de norske og innvandrerkvinnene, men få norske benytter seg av dem. Fordelen med segregerte tilbud er at samholdet og samtalen ikke blir forstyrret av «de fremmede». Men dersom det blir mange segregerte tilbud, får norske brukere og innvandrerkvinnene færre sjanser til å møtes og bli

mindre «fremmede» for hverandre. *Organisering* av fellesmøter eller møteplasser der alle brukerne av senteret kan delta sammen i aktiviteter kan motvirke dette. Feiringer og utflukter er eksempler på slike fellesmøter.

En norsk kvinne uttrykker noen tanker omkring tilrettelegging for møteplasser. Hun kan tenke seg å gjøre noe sammen med innvandrerkvinnene, men som hun sier det trengs «et lite dytt» for å komme i gang. Hun kunne for eksempel tenkt seg å arrangere en picknick på Sognsvann. «For jeg tror at sånne ting ville også de pakistanske være med på. Selv om man ikke snakker så mye sammen, så gjør man noe sammen,» sier den norske kvinnen. Jeg vil anta at blant de norske frivillige er det ubrukte krefter som kan bidra med å finne «møteplasser» der innvandrerkvinnene og de norske kan gjøre noe sammen. Samtaler kan lett gå i stå når et felles språk er ufullstendig, men å gjøre noe sammen er mulig.

7. Holdninger til hverandre

Bauman (1991) skiller mellom venner, fiender og de fremmede. Kategoriseringen kan settes i sammenheng med betegnelsene aksept, motstand og ambivalens. Han benytter ambivalens om følelser som oppstår når den sosiale orden trues av *de fremmede*. De fremmede står mellom venner og fiender, orden og kaos, innenfor og utenfor. Bauman skriver videre at de fremmede forstyrrer forståelse for fysisk og psykisk distansen: Den fremmede er fysisk nær, men forblir mentalt fjern. Han/hun bringer inn i den indre sirkel av nærhet en forskjellighet og annerledeshet som er forventet og tolerert kun på avstand, der de fremmede enten kan bli avvist som irrelevante eller fiendtlige. Den fremmede er både nær og fjern, og dette bidrar til ambivalens. Innvandrerkvinnene i eldresenteret kan betegnes som «de fremmede». For innvandrerkvinnene er de norske brukerne «de fremmede», men de truer ikke den sosiale orden i eldresenteret i samme grad som innvandrerkvinnene gjør for norske eldre. Ambivalens kommer også sterkest til uttrykk blant norske brukere og ansatte.

Holdninger blant brukere

Det har blitt noen færre norske eldre på eldresenteret den dagen innvandrerkvinnene kommer. Enkelte uteblir på «svart dag». Noen gir uttrykk for at «nei her er det umulig å være lenger». Men mange fortsetter å komme på torsdager, selv om enkelte uttrykker skepsis til de «nye» brukerne. Det kan synes som om de liker å følge med, det skjer noe annet på torsdager enn på andre dager i uka. De kan irritere seg, men har fått noe nytt å snakke om. De norske brukerne kan for eksempel si «hør på dem, det er ikke ørens lyd her», men de blir sittende i kaféen. Innvandrerkvinnene kommer hver torsdag, og setter seg ved langbordet. De er mest konsentrert om hva som skjer i sin gruppe.

Mange av de norske brukerne interesserer seg for innvandrerkvinnenes liv, og forsøker å få nye kunnskaper ved å samtale med dem. De spør og viser nysgjerrighet. Samtalene tar ofte utgangspunkt i stereotypier omkring tvangsekteskap og kvinneundertrykking. Norske eldre lurar på hvorfor mange innvandrerkvinner går med skaut/slør, og hvorfor de må dekke seg fullstendig til med klær. Det gode samholdet i familiene til innvandrerkvinnene, og hvor varme og blide innvandrerkvinnene er i forhold til hverandre, når de møtes i kaféen, blir også omtalt av mange

norske. Innvandrerkvinnene vektlegger det de ser som norske kulturtrekk. De uttrykker skepsis til norske vaner som for eksempel at eldre kvinner – og også menn – bor alene uten mann og barn. Innvandrerkvinnene mener norske barn ikke viser god nok omsorg for sine gamle foreldre. Dette tyder på interesse for hverandre, men det er også uttrykk for begrensede kunnskaper. Eldres holdninger synes å være basert på bruddstykker av hverandres liv. Enkelte eksempler kan illustrere hvordan holdninger og handlinger kommer til uttrykk i møtene mellom folk i eldresenteret.

En av de norske kvinnene har i intervju uttrykt motstand mot innvandrere generelt, og er skeptisk til integrering av innvandrere i senteret. Men i direkte møter med innvandrerkvinnene i eldresenteret er hun likevel imøtekommende og vennlig. Hun viste for eksempel mye omsorg da en av de pakistanske kvinnene ble syk under en båttur. Hun fulgte henne til en sofa i salongen der hun kunne legge seg ned, og ga henne en sjøsyketabelett. Vi har også observert at hun viser omtanke for innvandrerkvinnene på andre utflukter. Det er ikke helt samsvar med hva hun sier om innvandrere og hennes handlinger i forhold til innvandrerkvinnene. Hun handler mer empatisk enn hva hennes uttalelser skulle tilsi.

En annen norsk kvinne snakker ofte med innvandrere i nærmiljøet og på eldresenteret, og hun viser interesse for dem. Hun diskuterer vaner og tradisjoner med innvandrere, og spør barnebarnet sitt når det er noe hun lurer på. Hun snakker med folk, diskuterer og er god venn med en tyrkisk kjøpmann i nabolaget. Hun gir uttrykk for at hun er interessert i innvandreres liv, men avstår fra å samhandle med innvandrerkvinnene. Blant annet kan hun ikke sitte i samme buss som innvandrerkvinnene, for som hun sier:

Av oss lukter det som regel parfyme da. Det lukter kanskje svette av noen – det er ikke det men. Men dem (innvandrerkvinnene) har en egen lukt vet du. Så det er mange som ikke tåler den lukta. Jeg personlig tåler ikke den lukta.

Mange eldre spiser ikke krydret mat og bruker dette som forklaring på at de ikke deltar på festene som innvandrerkvinnene lager i stand. Sansbare opplevelser som det vi ser, hører, smaker og lukter kan oppleves som fysisk ubehag og være en reell årsak til å holde avstand. Men det kan også benyttes for å understreke barrierer mellom «oss» og «de andre».

Ulikheter i vaner diskuteres blant de norske, og etniske markører kan benyttes for å understreke forskjellen mellom «oss» og «de andre». Det kan være i enkeltes interesse å påpeke forskjeller for å minne om hvem som har

definisjonsmakten i senteret. Et eksempel er en eldre mann som sier til den indiske prosjektlederen, idet hun forsøker å åpne et vindu på en meget varm dag: «Jeg vet ikke hvor du kommer fra, men vi nordmenn liker ikke trekk.» Å «ikke like trekk» kan brukes som en norsk etnisk markør, og i kampen om situasjonsdefinisjoner kan etniske markører³ komme til nytte. (Det kan imidlertid tolkes som en aldersmarkør. Eldre mennesker «liker ikke trekk» fordi de er engstelige for å bli syke.) Forskjeller markeres og understrekes for å legitimere og skape avstand, i stedet for å etablere fellesnevner som kan skape et bedre grunnlag for kommunikasjon. En distansert holdning kommer også til uttrykk ved at torsdagen som nevnt kalles «svart dag», og et sarkastisk forslag om å kalle eldresenteret for «Lille Pakistan».

Etniske markører benyttes også som påskudd for utestenging, når en annen norsk kvinne sier at i systua kommer det ofte menn innom for å slå av en prat, og pakistanske kvinner ønsker ikke menn i sin nærhet. Det er heller ikke lov med mat og drikke i systua. Men innvandrerkvinnene har ikke blitt spurt om dette, for de norske ville da fått til svar at besøk av menn på systua ikke ville by på problemer. En av innvandrerkvinnene uttrykker at de har ingenting imot å være i samme rom som fremmede menn, det sitter menn i kaféen. Det deltar også enkelte pakistanske og indiske menn i helseundervisningen. Det er unødvendig å spise og drikke i systua. Det kan de gjøre i kaféen – på samme måte som norske brukere gjør.

En eldre mann er kritisk til innvandrere i senteret, og legger heller ikke skjul på det når han spør «skal de svarte kjerringene også være med i bussen». Han blir med på bussturen sammen med innvandrerkvinnene, selv om han tydeligvis ikke liker det. Mannen har blitt utsatt for overfall av det han beskriver som en «pakistansk narkoman» i bakgården sin, og dette påvirker nok hans holdninger til innvandrere.

Norske brukeres negative reaksjoner på innvandrerkvinnene, kan ha sin bakgrunn i skremmende hendelser i nærmiljøet. Mange brukere av eldresenteret bor nært innpå folk med innvandrerbakgrunn. De har historier å fortelle om hva som skjer i nærmiljøet og i bakgården som tilsier at de må forholde seg til ofte svært negative og sjokkerende hendelser. Flere har opplevd negative erfaringer med folk med innvandrerbakgrunn i gården hvor de bor eller på gata. Enkelte har bodd i leiegårder der folk fra ulike etniske grupper har blitt en majoritet. En eldre kvinne var for eksempel den eneste med norsk bakgrunn i sin leiegård. Etter hvert som folk hun hadde kjent i mange år flyttet eller døde, flyttet folk med innvandrerbakgrunn inn.

³ Etniske markører kan forklares som kjennetegn for tilhørighet til en etnisk gruppe.

For en gammel kvinne som har bodd omtrent hele sitt liv i bydelen, kan dette oppleves som en fremmed verden for henne.

Skepsisen til innvandrerkvinnene i eldresenteret forsterkes, når erfaringer i forhold til innvandrere utenfor eldresenteret er negative. Mange norske eldre får sine kunnskaper om innvandrere bekreftet fra aviser og TV. De diskuterer mediaoppslag, som ofte gir et negativt bilde av innvandrerbefolkningen, og hvor ille det er med all kriminaliteten. Enkelte uttrykker at innvandrerne får både i pose og sekk, og motstanden mot innvandrere øker. Når det har vært skrevet om negative hendelser, der pakistanske er involvert, merkes det på norske Eldres holdninger til innvandrerkvinnene i kaféen. Norske brukere med gode erfaringer fra nærmiljøet, ser ut til å ha et mer forsonlig forhold til innvandrere generelt og til innvandrerkvinnene på senteret. Men flere, uansett erfaringer, uttrykker at en må oppføre seg «skikkelig» og «ordentlig» mot innvandrerkvinnene, nå når de har begynt å komme til senteret. Meninger diskuteres, og som en norsk kvinne uttrykker det:

Det er delte meninger. Noen er veldig skeptiske da, og vi har diskusjoner både inne på systua og ellers i parken og over alt. (...) Det er jo veldig mange som er forferdelige stabeinte av de norske da, det er det.

En av de norske eldre sier: «En drittsekk er en drittsekk enten du er norsk eller utenlandsk.» Hun mener det er menneskets verdi som teller, og det er noe mer enn det ytre skallet. En må ha en kjerne, og der er det ingen grenser – om en er hvit eller svart – det gjelder overalt i verden. Hun sier videre:

En må behandle andre mennesker som du sjøl vil bli behandlet. Ingen kan hjelpe for at en er hvit eller svart. Det er en plikt å strekke ut en hånd.

Den tiden innvandrerkvinnene er på eldresenteret, har hun mye samarbeid med dem uten at dette skaper problemer. Hun tror imidlertid at flertallet av de eldre norske i kaféen ikke er glad for innvandrere. Det er vanskelig å forandre på eldre mennesker. De vil ikke ha forandringer. Det er skremmende for de eldre, mener hun.

En norsk kvinne beskriver innvandrerkvinnene som «helt alminnelige mennesker som alle andre på den alderen».

Hun forteller:

Moren til tyrkeren som har den store forretningen her – henne snakker jeg en god del med. Hun er altså veldig dårlig til å snakke norsk, men

det går da på et vis. Og jeg sier kan du ikke komme og begynne hos oss (i eldresenteret). Men nei, det kan hun ikke tenke seg. Jeg har bedt andre i parken komme også. Men nei – vi har familien, sier dem.

Jeg har ikke hørt noen av innvandrerkvinnene uttrykke seg negativt om de norske eller om eldresenteret. Enkelte av innvandrerkvinnene gir uttrykk for at de legger merke til misnøyen fra noen av de norske brukerne. En pakistansk kvinne sier: «Noen liker oss ikke, og noen viser stor respekt.» En annen innvandrerkvinne sier: «Det er det samme som blant pakistanere. Noen norske vil ikke snakke med oss, mens andre snakker med oss.» En av de pakistanske kvinnene forteller fra helgebeseøket på konferansesenteret at enkelte norske kvinner ikke ville sitte sammen med dem. De norske kvinnene ga uttrykk for at de var imot at senteret skulle være åpent for folk med innvandrerbakgrunn, forteller den pakistanske kvinnen.

Ansattes holdninger

Ulike typer holdninger, kunnskaper og stereotyper om innvandrerkvinnene kommer til uttrykk også i personalgruppa. De fleste er positive til innvandrerkvinnene, men enkelte er skeptiske og holder seg borte fra dem. Dette kommer til uttrykk i uttalelser som: «Det går ikke med to grupper sammen. De må kunne språket, og de må ha sosiale antenner.» Mens en annen ansatt ønsker innvandrerkvinnene i senteret og sier:

Jeg har lært mye om Pakistan og kvinneliv. Det er viktig – det å komme sammen på felles arenaer. Det er et pustehull for innvandrerkvinner i senteret. De har funnet sin plass. Det er bra at eldresenteret blir brukt av forskjellige grupper.

Men hun mener de norske brukerne var mer interessert i begynnelsen. Nå har det «sklidd ut», som hun uttrykker det. Hun vil gjerne ta fatt i folk som kaller torsdagen for «svart dag». «Personalet er veldig engstelige for å fortrenge de norske fra eldresenteret,» mener hun.

Hun sier videre:

De (norske brukere) møter ikke motstand når de er negative til innvandrere. En må bearbeide de norske og si fra hva som er galt. Det er viktig med kommunikasjon med de norske.

Hun mener at det er viktig ikke å gjøre forskjell på innvandrere og nordmenn når det gjelder blant annet personalets kontakt med brukerne. En hendelse som vakte irritasjon blant de norske var at en av de frivillige gikk

med kake til innvandrergruppa og ikke til de norske. Dette var utslag av tankeløshet fra den frivilliges side, men det ble oppfattet som bevisst forskjellsbehandling av de norske. «De norske finner feil på innvandrerne – det blir mange feil etter hvert,» sier en i personalgruppa.

Et spørsmål som vi kan stille er om «åpenhet» eller «taushet» om misnøye i forhold til eldre innvandrere er til det beste for miljøet. En av de ansatte mener en av fordelene ved de norske eldre på senteret, er at de uttrykker seg åpent og klart om innvandrere – både negativt og positivt: «Jeg synes folk her er veldig skvære. De sier ganske klart ut sine meninger og det er mye greiere å forholde seg til.» Dette kan slå ut i ulike retninger. Mange av de norske brukerne har sine meningers mot og de er direkte, noe som gjør det mulig å komme i dialog om vanskelige emner. Men det kan også virke sårende for dem som blir utsatt for denne direkteheten.

De norske brukerne er opptatt av likhet og rettferdighet i eldresenteret. Ingen skal forfordeles, og det kan føre til misnøye dersom dette skjer. Det gjelder for norske eldre likeså vel som for innvandrerkvinnene. Det skal ikke gjøres forskjell, og dette gir de uttrykk for. *Likhet* er viktig for ikke å skape motsetninger som kommer til uttrykk i «disse (innvandrerkvinnene) får hele tida». En av de ansatte sier at «vi som jobber her vet jo at det motsatte er tilfelle – at denne gruppa (innvandrergruppa) har mindre å rutte med, dårligere helse.» Hun mener at innvandrerkvinnene har på mange måter en situasjon som gjør at de bør forfordeles.

Der vi trenger å gjøre forskjeller, der skal vi gjøre det, og forklare hvorfor vi gjør det. Men der vi ikke trenger det – sånn som i kaféen... Hvis vi kunne gjøre den mest mulig lik, så trur jeg vi ville fått en mye heldigere integrering. På en eller annen måte må vi få til at betalinga skjer sånn og sånn (innvandrerkvinnene har te og kaker med hjemmefra), at de gjør de samme tingene, og at de møtes ved disken. De får en dialog med hverandre, når det står en norsk og det står en inder sammen, ikke sant. Og mange kan jo en god del norsk. De kan kommentere ting og dulte litt borti hverandre. Dette må vi få til å skje. Vi kan ikke ha det sånn at frivillige henter teen og så går til sin gruppe og er isolerte, mener styreren som er klar over de norske brukernes synspunkter på likhet og rettferdighet.

Særordninger for innvandrerkvinnene skaper dilemmaer for styreren og de andre ansatte. Det forhandles stadig vekk om hva som kan tillates av forskjellsbehandling. Selv om forskjellsbehandlingen virker ubetydelig sett utenfra, får den konsekvenser for de norske brukernes holdninger til inn-

vandrerkvinnene. Norske eldre legger merke til forskjellene og opplever dem som urettferdig.

Styreren er svært opptatt av at folk skal blande seg, komme i kontakt og bli kjent med hverandre. Hun synes at for eksempel det å stå i matkø i kaféen kan være en av «møteplassene» for de norske og innvandrerkvinnene. «Folk kommer ofte i snakk med hverandre i køer,» mener styreren. Vi kan betegne dette som spontanmøter i senteret. Det er imidlertid stadig flere innvandrerkvinner som kommer til senteret, og mange mener gruppa blir for dominerende på torsdager. Hennes tanker om integrering i kaféen ser derfor ut til å ha endret seg, når hun nå foreslår at innvandrerkvinnene skal møtes i et annet stort fellesrom i eldresenteret. Styreren er engstelig for at antallet innvandrerkvinner nå blir så høyt at det skaper «ubalanse» mellom de norske og innvandrerkvinnene. Prosjektlederen er derimot skeptisk til at innvandrerkvinnene skal møtes i et annet rom, fordi de ønsker den kontakten med norske eldre som de får i kaféen. Dette er eksempel på dilemmaer som de ansatte må forholde seg til. Det fordrer diskusjoner og samarbeid for å skape balanse mellom ulike interesser og verdier som finnes blant mennesker i flerkulturelle miljøer.

Oppsummering

Folks reaksjoner på hverandre er ofte basert på stereotypier, og mangel på kunnskaper. Manglende kunnskaper om eldre innvandreres liv kommer til uttrykk blant annet gjennom medfølelse fordi de er «fattige og undertrykte», eller som nedvurdering fordi de ikke oppfører seg som nordmenn. Mange bor vegg i vegg, men vet lite om hverandre. De treffes på gata, hilser kanskje, slår av en prat med grønnsakhandleren fra Tyrkia. Men utover dette er det liten kontakt. Innvandrerkvinnene har heller ikke kunnskaper om norske eldre. Flere har aldri vært i kontakt med norske eldre før de kom til senteret. For noen er det første gang de i det hele tatt har snakket med nordmenn, til tross for at de har bodd i Norge i svært mange år.

Folks holdninger og handlinger er ikke stabile og entydige. De kan variere og er ofte situasjonsbestemte. Enkelte uttrykker seg nedlatende om innvandrere generelt og innvandrere i eldresenteret spesielt. Mens andre er mer empatiske og har større forståelse. Enkelte tegn tyder på at utviklingen i eldresenteret går mot polarisering heller enn samhandling mellom gruppene. Interessen og nysgjerrigheten som var til stede blant norske eldre og innvandrerkvinnene tidligere har avtatt etter hvert som innvandrerkvinnenes deltakelse i eldresenteret har blitt permanent. Norske eldre og

eldre innvandrere er likeved mindre «fremmede» for hverandre enn før innvandrerkvinnene kom til senteret. Norske eldre har måttet innse at de må «dele» eldresenteret med nye grupper brukere, og har etter hvert funnet måter å forholde seg til dette på.

Atskilte rom, atskilte tilbud og egne busser bidrar til at de eldre fortsetter å være «fremmede» for hverandre, men de fortsetter å benytte eldresenteret. De har blitt vant til å se hverandre. Spontanmøtene er viktige som en kontinuerlig påminnelse om at eldresenteret ikke er forbeholdt kun norske brukere. De formaliserte møtene fungerer som fellesnevner for samhandlingen. Det er en «mild» tilvenning til at endringer nå pågår i senteret.

8. Segregering – en forutsetning for integrering

Det krever planlegging og informasjon for å få dette prosjektet til å fungere. Erfaringer fra prosjektet viser at det fordrer strategitenking for å balansere de ulike interessefelleskapene på en god måte. Det ser ut for at dersom en skal få norske eldre og innvandrerkvinnene til å samhandle må det styres utenfra. Det må skapes sosiale rom for ulike typer møter. Det kan virke som om møteplasser utenfor eldresenteret bidrar til at kontakten mellom de norske og innvandrerkvinnene blir bedre. En forklaring på dette kan være at de føler et fellesskap basert på «vi fra eldresenteret». Men vi kan også anta at forskjellene blir mindre viktige, når de har et felles mål med samhandlingen enten det er å handle billige matvarer i Strømstad eller en avveksling fra hverdagen på et konferansesenter.

Integreringsprosessen vil kunne få magrere vilkår, dersom innvandrerkvinnene blir henvist til et annet oppholdsrom, fordi de blir for dominerende i kaféen. Det synes som om polariserte møter i kaféen – at de to brukergruppene sitter hver for seg, og spontanmøtene i garderoben, i døra, i køen osv. bidrar til å gjøre brukerne synlige for hverandre. Atskilte tilbud uten spontanmøter og formaliserte fellesmøter vil kunne hindre mulighetene for integrering i senteret. Men styrerens dilemma er forståelig. Hun skal ivareta alles interesser i senteret, og dersom en går ut over de norske brukernes tålegrensen, vil de utebli fra senteret. Men erfaringer fra eldresenteret viser at møteplasser må organiseres. Det må legges til rette for både formaliserte møter og gis rom for spontanmøter, segregerte tiltak og felles tiltak. Selv små uformelle møter, som å si «hei» i døra, er bidrag i en integreringsstrategi.

De ulike typer møter – det jeg har kalt *formaliserte møter* og *spontanmøter*, *segregerte* og *felles møter* og *tiltak* er bidrag til integreringsprosessen. Segregerte møter er vesentlig for å skape fellesskap innad i gruppene, og segregerte tiltak er nødvendig fordi gruppene har noen ulike behov. Formaliserte møter og spontanmøter bidrar til at folk fortsetter å treffe hverandre. Å gjøre integrering til et moralsk spørsmål, vil kunne virke mot sin hensikt. Det kan synes som om eldre er mindre åpne for endringer og erfaringer med det ukjente. En viss segregering kan gjøre det «ukjente» mindre påtrengende, og derfor være et bidrag til integrering heller enn å motvirke integrering.

Språkproblemene er et reelt hinder for nærmere kontakt, derfor er det en fordel å legge mer vekt på å sam-handle enn å sam-tale. Samværet på konferansesenteret viser imidlertid at en kan en komme langt med god vilje, noe en av de norske kvinnene gir uttrykk for når hun sier: «Jeg er ikke så dum at jeg ikke forstår hva folk sier, selv om jeg ikke skjønner alle orda.» Selv om språket er utilstrekkelig, er det mulig å føre en samtale om dagligdagse hendelser. Det er mulig å finne noen fellesnevner som skaper en form for kommunikasjon. En pakistansk kvinne setter imidlertid fokus på et problem som dreier seg om «det neste skritt» i en samtale, når hun uttaler:

Jeg vil gjerne ha mer kontakt med dem (de norske), men det er språket som hemmer det. Vi snakker med hverandre, men det er bare overfladisk. Vi kan ikke diskutere på en ordentlig måte.

Blant personalet pågår det hele tiden forhandlinger om hva en kan tillate av forskjeller og forskjellsbehandling, og hvilke rettigheter folk med innvandrerbakgrunn bør ha i eldresenteret. Innvandrerkvinnene har av og til med seg barn og barnebarn, skal dette tillates? Enkelte norske understreker at «eldresenteret er for eldre». Aldersgrense for bruk av senteret og steds-tilhørighet er andre diskusjonstemaer. Noen av innvandrerkvinnene kommer fra andre bydeler, og de fleste er under pensjonsalder.

Det å skulle endre på senterets tradisjoner, og å gi eldre innvandrere særtiltak for at de skal kunne benytte det, blir av mange norske sett på som urettferdig forskjellsbehandling. Gratis bevertning, langbord, fysisk treningsopplegg og seminarer er blant de tilbud som skal bidra til at innvandrerkvinnene ønsker å komme. Vi kan betegne slike tilbud som et *integreringsparadoks*. De bidrar til polarisering mellom gruppene, men også til integrering. De oppleves av mange norske som forskjellsbehandling, men de bidrar til at innvandrerkvinnene fortsetter å komme til eldresenteret.

Mange av de norske har vansker med å se at urettferdigheten slår mest ut i forhold til innvandrerkvinnene. Fordeler som *de* har i forhold til innvandrerkvinnene er ikke erkjent eller de blir underkommunisert. En norsk kvinne ser dette:

Jeg mener de norske som går her har fordeler av å gå her de også. Om ikke akkurat noe gratis kaffe og sånn. De har jo turer som blir sponset og litt av hvert som de får.

De norske brukerne setter likhetstegn mellom det *de* oppfatter som *likhet* og *rettferdighet*. Det er de som legger premissene for hva som kan

defineres som urettferdig forskjellsbehandling, og hva de anser som rettferdig. De sammenligner det de ser av enkelthendelser, og ser ikke tilbudene i eldresenteret som en helhet. Mange av tilbudene benyttes ikke av innvandrerkvinnene. Det er verdt å være oppmerksom på at en snever definisjon av likebehandling og rettferdighet kan bidra til at innvandrerkvinnene ikke får de samme mulighetene for å delta i senteret som de norske, i verste fall kan det utelukke dem.

Vi kan grovt skille mellom to typer aktører i eldresenteret – *de forsonlige* og *de uforsonlige*. De forsonlige forsøker å finne fellesnevner for et fellesskap, mens de uforsonlige finner forskjellsmarkører som de benytter for å utelukke «de andre». Innvandrerkvinnene har en forsonlig innstilling til de norske brukerne. De opplever forskjeller og forskjellsbehandling, men synes å akseptere dem. Blant norske brukere finner en både de uforsonlige og de forsonlige. De uforsonlige ser det som en trussel at det nå kommer innvandrere i senteret med annen atferd og andre vaner. De uttrykker skepsis og engstelse for at innvandrere skal overta senteret. De vil ikke ha endringer i eldresenterets tradisjoner. Noen henviser til alder som en forklaring på dette.

Likevel ser det ut for at mange av de norske eldre er opptatt av innvandrerkvinnene. De følger med på hva som skjer ved langbordet, og som en sier «nå har de fått noe annet å snakke om enn sykdommene sine». De forsonlige gir uttrykk for at en må oppføre seg «ordentlig» mot «dem», respektere vanene deres, bli bedre kjent og som en av de norske sier: «Vi har åpnet landet for dem, da må vi behandle dem som oss andre.» Virkeligheten er sammensatt, og det er vanskelig å kategorisere folk som enten det ene eller det andre. Folk kan være forsonlige eller uforsonlige alt etter den situasjonen de befinner seg i. Men enkelte viser større empati enn andre, og ser ut for å ha større åpenhet for forskjeller. Som nevnt tidligere kan dette blant annet ha med tidligere erfaringer å gjøre. Ambivalens synes å komme til uttrykk både blant personalet og blant norske brukere. Kort skissert kan denne holdningen beskrives som at det er greit at innvandrerkvinnene kommer, men det hadde vært best om de ikke kom. Eldresenteret står dessuten i fare for å bli nedlagt, dersom innvandrerkvinnene slutter å komme til senteret. Dette bidrar til at norske eldre viser større velvilje til at de benytter eldresenteret, selv om de ville foretrukket kun norske brukere.

Men til tross for ambivalens og skepsis, både norske brukere og innvandrerkvinnene forsetter å komme til senteret. Samhandlingen preges av en balanse mellom nærhet og avstand som selv de uforsonlige kan leve med. Det kan stilles spørsmål ved om den opprinnelige målsettingen om

integrering heller kunne føre til marginalisering ved at enten norske brukere eller folk med innvandrerbakgrunn slutter å komme til eldresenteret. En del forskjeller kan oppleves påtrengende eller komme for nært. Segregerte grupper i eldresenteret kan derfor tenkes å være en «frison» for de eldre. De kan oppleve tilhørighet med «likesinnede».

Innvandrerkvinnene tilbringer mindre tid i kaféen enn tidligere. De oppholder seg det meste av tiden i et annet oppholdsrom i eldresenteret. På turene til Strømstad har de nå egne busser. Dette kan tyde på at polariseringen mellom de to brukergruppene øker. Innvandrerkvinnene utfordrer den sosiale orden i kaféen. De har kommet med andre vaner og atferd enn hva som er vanlig i kaféen. Gullestad (2001) diskuterer hvordan vektleggingen av likhet i sosialt liv ofte skaper problemer når andre blir oppfattet som forskjellige. Når forskjellene blir betraktet som «for mye» vil partene unngå hverandre, dersom det truer «fred», «stabilitet», «ro» og «harmoni» (ibid.). Det kan virke som en del norske brukere betrakter innvandrerkvinnene som «for mye», og dette kan true roen og stabiliteten i eldresenteret. Innvandrerkvinnene fortsetter å være de fremmede selv etter flere år som brukere av senteret.

Erfaringer fra dette integreringsforsøket tyder derfor på at en viss segregering er en forutsetning for integrering – og ikke en negasjon av integrering. Det kan synes som om avstanden som opprettholdes i eldresenteret, gjør at tålegrensen for hva som kan aksepteres av forskjeller ikke er nådd. De norske brukerne og innvandrerkvinnene treffer hverandre i senteret, hilser og har noen felles aktiviteter, men har ellers et atskilt sosialt liv. Tidsaspektet kan bli en faktor i denne sammenheng. Et interessant spørsmål er om tålegrensen for hva folk kan akseptere av forskjellighet utvides. Eller vil det med tiden blir større avstand mellom gruppen av norske eldre og innvandrerkvinner i eldresenteret.

Den mest fremtredende holdningen blant folk synes å være ambivalens. De fleste er verken fullstendig motstandere eller aksepterer fullt ut at det nå har kommet «fremmede» i eldresenteret. Ambivalens må kunne betraktes som en naturlig reaksjon på usikkerhet og forandring. Spørsmålet er imidlertid om vedvarende ambivalens kan virke nedbrytende for det sosiale miljøet i eldresenteret. Polariserte grupper tilsier at norske brukere og innvandrerkvinnene fortsetter å være «de fremmede» for hverandre. Samtidig fortsetter de å komme til eldresenteret. Dette tyder på at de segregerte gruppene trives i senteret tross alt. Den avstanden som nå har utkrystallisert seg er kanskje en forutsetning for at folk kommer og trives i eldresenteret.

I utgangspunktet har prosjektleder og styrer hatt ideer om at innvandrerkvinnene og de norske eldre kunne bli «venner» i eldresenteret. Men innvandrerkvinnene har i løpet av tiden de har vært brukere av eldresenteret verken blitt venner eller fiender. Noen «fiender» uteblir på torsdager, og enkelte nærmer seg et vennskap, men de fleste fortsetter å ha rollen som «fremmed» for hverandre. Ambivalente holdninger takles ved å ha lite med hverandre å gjøre den tiden innvandrerkvinnene tilbringer i eldresenteret. Dette ser ut for å være en løsning som både innvandrerkvinnene og de norske brukerne aksepterer og er fornøyd med. Integreringsprosessen har tatt litt andre veier enn tenkt i utgangspunktet, men segregerte grupper under samme tak kan også betraktes som en form for integrering. De to gruppene brukere opprettholder sitt etnokulturelle fellesskap og tilhørighet, men nyter godt av eldresenterets tilbud og tjenester.

9. Noen praktiske råd

Det jeg vil kalle en flerkulturell brukermodell fordrer organisering av mange biter. Prøving og feiling er en forutsetning for å finne frem til hvordan integreringsprosessen kan utvikles. Å skulle presentere en flerkulturell brukermodell er derfor en ambisiøs målsetting. Men noen erfaringer fra eldresenteret kan oppsummeres og forhåpentligvis være nyttige for arbeidet med å etablere tilbud til eldre med minoritetsetnisk bakgrunn.

Rekruttering

For å finne frem til potensielle brukere ble det benyttet ulike fremgangsmåter. Prosjektleder gikk på hjemmebesøk til bydelens eldre innvandrere, og hun benyttet egne og andres nettverk for å informere om tilbudet. Det ble annonsert i «innvandrerraviser» og «innvandrerradio-stasjoner», men personlig kontakt har vært beste måte å rekruttere på. Prosjektlederen samlet noen kvinner som var interessert i å komme til eldresenteret i et privat hjem før de tok i bruk senteret. Dette gjorde hun for at de skulle bli litt kjent og bli trygge på hverandre. De unngikk da å komme enkeltvis til senteret. Det føles tryggere å komme samlet som en liten gruppe. Før hver torsdagsmøte ringte prosjektlederen rundt til alle som ønsket å delta, for å be dem komme. Terskelen for å møte opp uoppfordret har vært høy for mange av innvandrerkvinnene. Etter hvert har de blitt såpass trygge at de kommer uten påminnelse om torsdagsmøtene. Antallet brukere har også steget betraktelig i løpet av årene. Nå er det ryktet som gjør at folk med innvandrerbakgrunn kommer til eldresenteret.

Informasjon

Informasjon om oppstart og fremdrift av et prosjekt til alle brukere og ansatte er vesentlig. Dette hindrer at folk føler seg overkjørt eller tilsidesatt. I forhold til brukerne med innvandrerbakgrunn er det en ide å utarbeide en informasjonsmappe der en presenterer de ansatte og deres arbeidsoppgaver, og beskriver hvilke tilbud og tjenester som senteret har. Det kommer stadig nye innvandrerkvinner – og etter hvert menn – til senteret. Prosjektlederen har ikke kapasitet til å følge opp med informasjon hver gang det kommer en ny. Dersom en utarbeider en introduksjonspakke vil en av de frivillige kunne utføre dette arbeidet. Det kan for eksempel settes av en time til informasjon om eldresenteret for nyankomne, samtidig med at registreringen av han/henne ble gjort. (Alle som benytter senteret må registreres som brukere).

Holdningsskapende arbeid

Holdningsskapende arbeid er særdeles viktig for at et prosjekt som dette skal lykkes. Ansatte og prosjektleder kan tilrettelegge sitt påvirkningsarbeid ved å ta opp spesifikke temaer som omhandler diskriminering eller integrering. De kan også påvirke holdninger gjennom dialog. I dette prosjektet har styrer og prosjektleder hatt flere møter med norske eldre og innvandrerkvinnene om holdninger til hverandre. En viktig del av arbeidet er å undersøke hva som skaper negative holdninger. Likeledes er like rettigheter et tema som fordrer kontinuerlig forhandlinger, og som påvirker det holdningsskapende arbeidet. Det synes videre å være en tålegrense for hvor mange og hvor dominerende «nye brukergrupper» kan være, før dette fører til at norske brukere slutter å komme til senteret.

Internt i gruppa med innvandrerkvinner har prosjektlederen understreket viktigheten av å ikke la religiøs eller politisk tilknytning og klassebakgrunn influere på samværet mellom kvinnene. Det er mange motsetninger som klasse, kaste, religion, kultur og land som er i strid med hverandre blant kvinnene. Prosjektlederen har videre veiledet og informert om kulturelle koder for å ulike samhandlingssituasjoner, slik at det blir lettere å akseptere hverandres atferd på blant annet felles utflukter (jf. handletur til Strømstad).

Organisering

Det er vanskelig å organisere noe en ikke helt vet hva er. Derfor er det viktig med kontinuerlig samtaler om hvordan et flerkulturelt miljø kan tilrettelegges. Rolleforventninger, tid, kapasitet blant de ansatte bør være et diskusjonstema på personalmøter, noe som kan forhindre usikkerhet og misnøye. Det har vist seg å være helt nødvendig med en prosjektleder som kjenner folks bakgrunn og snakker deres språk. Referansegruppe og styringsgruppe (bestående av to innvandrerkvinner, en prosjektmedarbeider, to norske frivillige og prosjektleder) er støttegrupper for henne.

Prosjektlederen har en viktig rolle som «kulturformidler» og «kulturoversetter» mellom de norske brukere og ansatte og eldre med innvandrerbakgrunn. Hun er veileder for ansatte, i tillegg til å tilrettelegge tilbud som er attraktivt for folk med innvandrerbakgrunn. Blant annet har hun arrangert helseundervisning som språkundervisning og fysisk trening. I kaféen får innvandrerkvinnene anledning til å snakke sammen over en kopp te. Videre får de hjelp til å løse ulike problemer av sosionom og andre ansatte, når de har behov for det.

Det har vist seg i ettertid at dette er et prosjekt som krever planlegging og tett oppfølging. Et vanlig bemannet eldresenter vil ikke ha kapasitet til å følge opp et tilbud som dette. Prosjektlederens bakgrunn er vesentlig for kontakten med innvandrerkvinnene. De ville sannsynligvis ikke kommet til senteret, dersom det ikke var en person der som kunne både samhandle og samtale med dem på deres eget språk.

Sam-handle eller sam-tale

Manglende språkbeherskelse er et reelt problem. Innvandrerkvinnene snakker dårlig norsk eller ikke norsk i det hele tatt. De norske snakker ikke innvandrerkvinnenes språk. Derfor ser det ut for at fellesskapet må styres slik at folk samhandler omkring en aktivitet, heller en å skulle samtale. Det å sette seg ned ved hverandres bord er krevende når språket ikke er felles. Det er lettere å reise på tur, lage fester osv. det vil si å gjøre ting sammen som ikke forventer de lange samtalerne eller diskusjonene. Tilrettelegging for samhandlingen er derfor i stor grad de ansattes ansvar. Det fordrer initiativ og kreativitet for å skape rom for «møteplasser» i og utenfor senteret. Det må tilrettelegges for formaliserte møter og ikke å forglemme spontanmøter.

Integrering og segregering

Diskusjonen omkring tilbud til eldre har ofte dreid seg om hva som er til de beste for dem – etnisk integrering eller segregering. Erfaringer fra dette prosjektet kan tyde på at etnisk segregerte tiltak under samme tak, og i tillegg til integrerte tiltak bidrar til at folk kommer til eldresenteret og trives. Fellesskap forutsetter balanse mellom nærhet og avstand. Ulike typer tilbud kan derfor bidra til å utvikle tilhørighet og fellesskap for alle brukere i eldresenteret.

Selv om ikke alle norske brukere er like begeistret for samværet med innvandrerkvinnene, ser vi at de fleste likevel fortsetter å benytte senteret og viser sympati for innvandrerkvinnene. Dersom gruppen med eldre innvandrere blir spesielt stor, og de ønsker å komme hver dag og dessuten benytte alle tilbudene i senteret, kan nok dette føre til sterkere motstand fra norske eldre. Der brukergrunnet for folk fra minoritetsetniske grupper er tilstrekkelig, kan etnisk segregerte sentere være en løsning som både norske eldre og eldre fra minoritetsetniske grupper ønsker. I for eksempel England, der antallet mennesker med minoritetsetniske bakgrunner er langt høyere enn i Norge, foretrekker mange eldre etnisk segregerte eldresentre (Moen 2000).

I fremtiden vil det sannsynligvis komme flere brukere med innvandrerbakgrunn til eldresenterene, og de kommer til å benytte sentrenes tilbud i langt større grad. Hvordan en da skal tilrettelegge for å unngå at motstanden fra norske brukere øker, blir en utfordring for de ansatte. Det gjenstår å se hvor tålegrensen for kulturelle forskjeller og endringer går.

Summary

There are currently few public venues where elderly Norwegians and elderly persons with a minority ethnic background meet. While elderly centres have some users with another cultural background, they are for the most part used by Norwegian elderly. An elderly centre at Grünerløkka in Oslo has set itself the goal of including elderly immigrants. In 1997 a project was initiated under the auspices of the Norwegian People's Relief Association to get elderly immigrants in the Grünerløkka/Sofienberg district of Oslo to frequent the elderly centre. The project was primarily targeted at elderly speakers of Hindi, Urdu and Punjabi.

Preventative health and welfare initiatives involving guidance, network building and social activities are important tasks for elderly centres. Such initiatives can only work if elderly persons feel happy and comfortable in the company of others at the elderly centre, and therefore wish to make use of it. Getting elderly with a minority ethnic background to use the centre called for the presence of an employee familiar with their language and cultural background. Many elderly with an immigrant background lack information about what an elderly centre is, and they are likely to feel daunted by the prospect of visiting an “alien” setting. Retrospectively the project is viewed as a success since it was targeted specifically at the “new” users. Offerings such as Norwegian language tuition, health classes in their own languages, traditional cuisine and social get-togethers with like-minded persons have made the elderly centre a useful and pleasant place for them to meet. Both through education classes and informal interaction in the cafeteria, the elderly centre is valuable contributor to social relations and source of information about the majority society.

Including new groups of users can promote well-being, but also displeasure and ambivalence in relation to what is viewed as “alien”. The report describes how elderly Norwegians and elderly with a minority ethnic background experience being users of the same elderly centre. Social interaction within and outside the elderly centre, which I term *encounters*, shows how elderly and staff negotiate to find common rules of behaviour. The negotiations are about boundaries for what conduct can and should be allowed in an elderly centre.

For the most part Norwegian elderly and elderly immigrants participate in the elderly centre independently of each other. Segregation of

groups and facilities is mitigated by arranging get-togethers such as seminars, meetings and marking of special occasions. They meet and exchange greetings in the doorway, cloakroom, in the corridors and cafeteria, and in this way become visible to each other. The integration process has taken another course than the one originally envisaged. Dialogue and greater familiarity with each other was a desire at the outset. Some users with Norwegian and immigrant backgrounds have become friends. Other Norwegian users stay away on what they term “black days”, because they are opposed to immigrants using the centre. Although everyone in the centre has become better acquainted, the two groups of elderly remain estranged. Bringing together segregated groups under the same roof can nonetheless be regarded as a form of integration: the two groups of users retain their ethno-cultural sense of community and belongingness, but benefit from the elderly centre’s facilities and services.

Referanser

- Bauman, Z. (1991): *Modernity & Ambivalence*. Polity Press. Cambridge
- Baluyot, C. M. A. (1999): *Primary Nursing Health Care Services and Ethnic Minority Elderly Patients*. Hovedoppgave. Universitetet i Oslo
- Dawes, T. & Thoner, G. (1996): "Aldring og etnisitet" *GerArt* 4–1996, Norsk gerontologisk institutt. Oslo
- Dawes, T., Ribu, L. & Thoner, G. (1996): Omsorg for eldre fra etniske minoritetsgrupper. *Aldring & Eldre*, nummer 2, Universitetsforlaget. Oslo
- Daatland, S. O., Guntvedt, O. H. & Slagsvold, B. (red.) (2000): *Eldresenteret nå og framover*. NOVA-rapport 17/00. Oslo
- Emami, A., Torres, S., Lipson, J. G. & Ekman, S. L. (2000): "An ethnographic study of a day care center for Iranian immigrant seniors" *Western Journal of Nursing Research*. Vol.22, No.2, March 2000. Sage Publication, Inc. California
- Gjerdrum, G. (1990): Forprosjekt: "Flyktninger og innvandrere integrerte i eldreentrenes virksomhet" Holmestrand kommune
- Hylland-Eriksen, T. (1997): *Flerkulturell forståelse*. Tano Aschehoug. Oslo
- Ingebretsen, R. & Guntvedt, O. H. (1993): *Eldresentre på nye veier. Erfaringer fra utviklingsarbeid*. Norsk gerontologisk institutt, rapport 7–1993. Oslo
- Moen, B. (1993): *Eldre innvandrere i Gamle Oslo*. Norsk gerontologisk institutt, rapport 4–1993. Oslo
- Moen, B. (1994): "Eldre innvandrere i Gamle Oslo" *Aldring & Eldre*, nummer 3. Universitetsforlaget. Oslo
- Moen, B. (2000): *Arbeid for og med eldre fra etniske minoritetsgrupper*. Norsk Folkehjelp. Oslo
- Moen, B. (2002): *Når hjemme er et annet sted*. Omsorg for eldre med minoritets-etnisk bakgrunn. NOVA-rapport 8/02. Oslo
- Morales, F. & Thoner, G. (1998): "Sosialarbeid i flerkulturelle eldreentre" *Aldring & Eldre*, nummer 1. Universitetsforlaget. Oslo
- Pettersen, A. M. og Laake, K. (2000): *Hvem bruker eldrecenteret? Hva er viktig for å ta senteret i bruk?* Geriatrik avdeling, Ullevål sykehus. Oslo
- Sander, Å. (1996): "Integration and multiculturalism" I Knudsen, J. C. (ed): *Likeverdighet og utestengning*. TemaNord 1996: 634. Nordisk Ministerråd, København

- Sollid, G. (1993): *Prosjekt for eldre innvandrere og flyktninger*. Moss Kommune
- Sommerfeldt, E. (1993): *Eldresentre i utvikling. En veileder om planlegging, drift og videreutvikling av eldresentre*. Norsk gerontologisk institutt
- Statistisk sentralbyrå (2000): Aktuelle befolkningstall. 2/2000
- Statistisk sentralbyrå (2002): Innvandrerbefolkningen per 1. januar 2001
- St. meld. 17 (1996–97): *Om innvandring og det flerkulturelle Norge*. Kommunal- og arbeidsdepartementet
- Thoner, G. (1997): *Tiltak for eldre innvandrere*. NOVA-rapport 26/97. Oslo